

DRUŠTVENI KAPITAL U HRVATSKOJ

Libby Cooper · Barry Knight · Sue Blackmore

IZDAVAČ: Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva
ZA IZDAVAČA: Cvjetana Plavša Matić

Nacionalna
zaklada za
razvoj civilnoga
društva

Izrada ove studije omogućena je financijskom potporom DFID-a, Odjela Britanske vlade za međunarodnu suradnju koja je ostvarena u okviru zajedničkog projekta CENTRIS-a iz Londona i Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva

DRUŠTVENI KAPITAL U HRVATSKOJ

Društveni kapital u Hrvatskoj

Autori:

Libby Cooper

Barry Knight

Sue Blackmore

Lipanj 2005

CENTRIS Crane House
19 Apex Business Village
Annitsford
Newcastle upon Tyne
NE23 7BF

TEL: +44 (0) 191 250 1969

FAX: +44 (0) 191 250 2563

EMAIL: office@centris.org

HTTP: [//www.centris.org](http://www.centris.org)

© CENTRIS

Sadržaj

ZAHVALA [7]

SAŽETAK [9]

1. Cilj i metode

- 1.01 Uvod (15)
- 1.02 Teorija i relevantnost za politiku (16)
- 1.03 Pregled metoda (19)
- 1.04 Detaljnija analiza metoda (20)
- 1.05 Struktura ovoga izvješća (22)

2. Kontekst civilnog društva u Hrvatskoj

- 2.01 Hrvatska – pregled (23)
- 2.02 Civilno društvo (25)
- 2.03 Strukture za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj (27)

3. Izrada profila zajednica i kartiranje sadržaja u Čakovcu i Donjem Miholjcu

- 3.01 Uvod (29)
- 3.02 Definicija 'zajednice' i identifikacije 'resursa' (30)
- 3.03 Kolektivno djelovanje (32)
- 3.04 Problemi u zajednici – identificirani od strane sudionika (34)
- 3.05 Vodstvo i donošenje odluka u zajednicama (35)
- 3.06 Inicijative građana i mreže institucija (36)

4. Mjerenje društvenog kapitala na razini kućanstava

- 4.01 Uvod (39)
- 4.02 Sudjelovanje u skupinama i mrežama (40)
- 4.03 Povjerenje i solidarnost (47)
- 4.04 Zajedničko djelovanje i suradnja (49)
- 4.05 Informacije i komunikacije (52)
- 4.06 Društvena kohezija i uključenost (52)
- 4.07 Osnaživanje i političko djelovanje (57)
- 4.08 Izgradnja modela društvenog kapitala za Hrvatsku (59)
- 4.09 Ponovno sastavljanje elemenata (61)
- 4.10 Karakteristike vezane uz društveni kapital (62)
- 4.11 Karakteristike vezane uz demografiju (63)
- 4.12 Zaključak (65)

5. Karakteristike društvenog kapitala povezivanja i spajanja na institucionalnoj razini

- 5.01 Uvod (66)
- 5.02 Primjer ogledne studije (67)
- 5.03 Nalazi (67)
- 5.04 Zaključak (79)

6. Zaključak i preporuke

- 6.01 Zaključak (81)
- 6.02 Preporuke (83)

DODACI [86]

Zahvala

Najdublje zahvaljujemo svima koji su pridonijeli ovome istraživanju. Posebno zahvaljujemo onima koji su sudjelovali u izradi profila lokalnih zajednica u Čakovcu i Donjem Miholjcu te lokalnom pučanstvu koje je upotpunilo anketiranje kućanstava. Zahvaljujemo i MAP savjetovanju za izradu profila zajednica, agenciji za istraživanje tržišta Hendaal te Diani Topčić i Jasmini Papa koje su intervjuirale organizacije civilnog društva. Uvelike nam je pomogla i povratna informacija nakon prve verzije, koju smo dobili od profesora Nicholasa Deakina, profesora Aleksandra Štulhofera i Paula Stubbsa, i za to smo im veoma zahvalni.

Sažetak

Studija

Danas se društveni kapital neke zemlje priznaje kao 'osnova civilnog društva'. Društveni kapital uključuje mreže i odnose među ljudima kojima se prenose njihovi zajednički stavovi i vrijednosti. Dokazano je da društveni kapital rezultira i društvenim i ekonomskim koristima.

Mnoga su istraživanja pokazala da gustoća i opseg lokalnih organizacija civilnog društva imaju ključnu ulogu u širenju društvenog kapitala, i to postavljanjem temelja za poboljšanje povjerenja u društvu i širenjem informacija koje pomažu pri stvaranju uvjeta za učinkovito upravljanje i ekonomski razvoj.

Ova studija proučava ideju 'društvenog kapitala' u Hrvatskoj. Cilj je Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva omogućiti praktična sredstva i pomoći joj da ostvari svoju zadaću *'promicanja i razvoja civilnog društva u Republici Hrvatskoj'*.

SPECIFIČNI CILJEVI OVE STUDIJE SU:

1. Procijeniti razinu društvenog kapitala među građanima na dva lokaliteta u Hrvatskoj, te unutar njih
2. Proučiti stupanj angažiranosti građana u inicijativama civilnog društva
3. Utvrditi aspekte povezivanja i spajanja kod organizacija civilnog društva
4. Testirati metodologiju kao sredstvo za mjerenje i vrednovanje učinkovitosti intervencija Zaklade.

Ova studija proučava tri različita tipa društvenog kapitala, služeći se prilagođenom metodologijom koju je prva uvela Svjetska banka. Prvi tip je **društveni kapital zbližavanja** (*odnosno, tip društvenog kapitala primjenjiv na međusobno slične skupine ljudi – bilo po etničkoj pripadnosti, jeziku, kulturi ili religiji*). Organizacija civilnog društva koja gradi ovakav tip društvenog kapitala služi kao kolektivni mehanizam za svladavanje i upravljanje rizikom u nedostatku novca, fizičkih resursa i socijalne sigurnosti, te pomaže umanjiti konflikt i ostale probleme poticanjem grupnih vrijednosti. Drugi tip je **društveni kapital povezivanja** (*tip društvenog kapitala koji povezuje različite zajednice koje nemaju zajedničke karakteristike*). Organizacija civilnog društva koja gradi ovakav tip društvenog kapitala osigurava građanima potencijal da u prvi plan dovedu nove resurse te može potaknuti generaliziranije povjerenje i reciprocitet koji premašuje interese njihove vlastite određene skupine. Treći tip društvenog kapitala je **društveni kapital spajanja** (*tip društvenog kapitala koji je povoljan za obavljanje transakcija između ljudi i agencija za resurse i donositelja odluka*). Hrvatske organizacije civilnog društva koje razvijaju ovakav tip društvenog kapitala obično se umrežavaju sa sličnim organizacijama ili tijelima javnog sektora, kako bi građanima omogućili pristup dodatnim resursima i pravo na glas.

Studija je koncentrirana na dva lokaliteta u Hrvatskoj: *Čakovec* i *Donji Miholjac*. U sklopu istraživanja poduzete su četiri glavne aktivnosti. Prva je bila prikupljanje socio-ekonomskih statistika iz popisa stanovništva 2001. g. Druga je bila zajednička vježba kartiranja, sa svrhom utvrđivanja resursa, agencija, javnih službi, društvenih i kulturnih inicijativa, problema s kojima se građani susreću i predloženih rješenja. Treća je aktivnost bila anketiranje kućanstava, koje je uključivalo 600 intervjua. Četvrta je analizirala različite karakteristike organizacija civilnog društva koje bi mogle pridonijeti akumulaciji društvenog kapitala unutar zajednica.

Rezultati

DRUŠTVENI KAPITAL VAŽAN JE KONCEPT ZA HRVATSKU.

REZULTATI SU POKAZALI DA ON IMA ŠEST OSNOVNIH DIMENZIJA:

- Aktivizam zajednice
- Neformalna socijalna interakcija
- Povjerenje: u vodstvo, autoritet, i identitet
- Integritetnost u prilično zatvorene okvire
- Povjerenje u okolinu
- Strateško članstvo u građanskim udrugama

Ljudi koji su pokazali ove karakteristike uglavnom su bili integrirani u svoje zajednice i htjeli su se integrirati još i više. Oni su se pokazali i sklonijima da izađu na izbore.

Društveni kapital u Hrvatskoj povezuje se s ekonomskim statusom, iako analiza ne daje jasne naznake ima li društveni kapital kauzalni utjecaj na ekonomski status, ekonomski status ima kauzalni utjecaj na društveni kapital, ili se oba procesa događaju u oba smjera istovremeno. Potrebno je daljnje istraživanje kako bi se utvrdio ekonomski značaj društvenog kapitala, a rezultati ovoga istraživanja ukazuju na to da je ovo doista plodno polje za daljnje analize.

Čini se, dakle, da društveni kapital u Hrvatskoj ne samo da postoji, već je i pozitivna sila, s potencijalom da poveže različite dijelove zajednice.

47% kućanstava na spomenuta dva lokaliteta pripada nekim skupinama ili organizacijama, što je 17,5% više negoli u usporedivoj studiji u Bosni. Lokalna uključenost u politiku zajednice pokazala se veoma niskom (i u skladu s niskim razinama građanskog sudjelovanja u mnogim dijelovima svijeta). Sudjelovanje u zajednici ograničeno je na manjinu, ali ispitanici su uglavnom optimistično izjavili da bi, pojavi li se problem u njihovoj zajednici, ljudi surađivali i pokušavali taj problem riješiti. Međutim, ljudi ipak najviše povjerenja imaju u pripadnike svoje vlastite nacionalnosti, etničke ili lingvističke skupine.

Visokokvalificirani stručnjaci kotiraju visoko, dok se mnogo manje povjerenja daje vladinim dužnosnicima na razini središnje i lokalne vlasti. Čelnici nevladinih udruga rangirani su negdje po sredini. Nešto manje od polovice kućanstava uključeno je u građanske skupine ili udruge.

Između društvenog kapitala na dva lokaliteta utvrđene su značajne razlike.

U Donjem Miholjcu manje je kohezije unutar zajednice negoli u Čakovcu, što je djelomično posljedica rata. Međutim, u Donjem Miholjcu utvrđeno je više aktivizma zajednice i neformalne socijalne interakcije, dok je u Čakovcu izraženije članstvo u građanskim udrugama.

Građanske skupine razlikuju se po svojem kapacitetu i aktivnosti. Neke su vrlo aktivne i učinkovite, a neke druge nešto manje. Većina građanskih udruga ispitanih u sklopu ove studije bila je orijentirana prema unutra, s mnogo većim naglaskom na društveni kapital zblizavanja, za razliku od društvenog kapitala povezivanja i spajanja. Ključna komponenta za napredak udruga ovisi o jačanju vodstva, razvoju zagovaračkih aktivnosti, strukturi članstva koja odražava sastav zajednice, boljem povezivanju udruga te razvijanju i jačanju jednakopravnijih odnosa s javnim institucijama. Sudeći po rezultatima grupnih konzultacija, postoji potreba da se dokine kultura letargije, individualizma, pesimizma te osjećaj društvenog i ekonomskog tereta. Lokalne organizacije civilnog društva mogle bi više raditi na rješavanju spomenutih problema.

Preporuke

PREPORUKE ZA VLADU I LOKALNE VLASTI TIJELA JAVNOG SEKTORA TREBALA BI:

- odrediti ulogu koju organizacije civilnog društva mogu imati unutar njihove politike, te odrediti i javno obznaniti svoje prioritete za financiranje.
- programe i ugovore za organizacije civilnog društva dodjeljivati unutar okvira Kodeksa dobre prakse u distribuciji javnog financiranja, te se pridržavati načela pravednosti, dosljednosti i transparentnosti sadržanih u tome dokumentu.
- provesti analizu potreba na lokalnoj razini pomoću prilagođene metode izrade profila zajednice rabljene u ovoj studiji.
- razviti strategije za jačanje sektora civilnog društva, poput odredbe o financiranju programa vođenja, upravljanja i partnerstva.

PREPORUKE ZA ZAKLADU ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA I PRIVATNE DONATORE U HRVATSKOJ

- Zaklada bi trebala ponoviti studiju društvenog kapitala u iste dvije regije u razdoblju poslije 5 godina, sa svrhom vrednovanja njezina utjecaja.
- Prije toga, Zaklada bi trebala provesti sličnu studiju na nekom drugom području kako bi opet testirala i razvila našu analizu.
- Zaklada bi trebala prilagoditi metodu izrade profila zajednice za uporabu pri procjeni njezinih potreba i olakšavanju plana djelovanja. Ovaj bi instrument trebao biti dostupan lokalnim vlastima i organizacijama civilnog društva.
- Zaklada bi trebala financirati odvojeni program, možda pod nazivom 'Združivanje zajednica', koji bi trebao uključivati kriterije povezane s aspektima povezivanja i spajanja u organizacijama civilnog društva. Taj bi program trebalo vrednovati korištenjem nekih od metodologija iz ove studije.
- Zaklada bi trebala uposliti ljude koji će raditi na razvoju zajednice, u svrhu stimuliranja razvoja temeljitijih inicijativa u zajednici.
- Zaklada i ostali privatni donatori trebali bi nastaviti podupirati i jačati volonterske aktivnosti, odnose upravljanja, uključivanje korisnika u osmišljavanje, provedbu i vrednovanje programa, programe vođenja i upravljanja, umrežavanje među udrugama i međusektorske inicijative. To može poprimiti oblik programa finan-

ciranja, obuke i tehničke pomoći, oglednih studija dobrih primjera iz prakse te razmjene iskustava između uspješnih tijela.

- Zaklada i ostali privatni donatori trebaju podupirati i financirati organizacije civilnog društva u svrhu razvoja metoda utjecanja na politiku i pomoći pri oblikovanju društvene promjene.

PREPORUKE ZA ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA TREBALE BI:

- Širiti dobre primjere iz prakse i razmišljati o razvijanju inovativnih načina *privlačenja članova* koji odražavaju sastav njihove zajednice u smislu etničke pripadnosti, jezika, društvenog statusa i religije, *pratiti* ove informacije i *sačuvati članove* omogućavanjem zanimljivih i visokokvalitetnih aktivnosti koje pomažu pri povezivanju građana i države.
- Širiti dobre primjere iz prakse i razmišljati o razvoju inovativnih aktivnosti koje pomažu pri stimulaciji i jačanju društvenog kapitala povezivanja i društvenog kapitala spajanja, tako da marginalizirane skupine mogu dati svoj doprinos društvenoj promjeni.
- Širiti dobre primjere iz prakse i razmišljati o razvoju partnerskih odnosa s ostalim organizacijama civilnog društva i javnog sektora te agencijama privatnog sektora. Pažnju treba posvetiti razvoju zajedničkih ciljeva i određivanju prirode partnerstava.

1. Cilj i metode

1.01 Uvod

Ova studija proučava koncept 'društvenog kapitala' u Hrvatskoj. Cilj je Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj omogućiti praktično sredstvo, koje će joj pomoći pri ostvarenju misije '*promicanja i razvoja civilnog društva u Republici Hrvatskoj*'.

Najvažnije za tu misiju jest istražiti načine na koje ljudi pokušavaju raditi zajedno za dobrobit zajednice i poduprijeti ih kad požele formalizirati svoje aktivnosti osnivanjem organizacija unutra zajednice. Ta misija seže u srž moderne rasprave o važnosti društvenog kapitala, kao vrijednosti i kao sadržaja sama po sebi, te njegove prisutnosti kao prediktora poboljšanja u socijalnom i ekonomskom životu zajednica.

SPECIFIČNI CILJEVI OVE STUDIJE SU:

5. Procijeniti razinu društvenog kapitala među građanima na dva lokaliteta u Hrvatskoj i unutar tih lokaliteta
6. Proučiti stupanj angažiranosti građana u inicijativama civilnog društva
7. Utvrditi aspekte 'povezivanja' i 'spajanja' u organizacijama civilnog društva
8. Testirati metodologiju kao sredstvo za mjerenje i vrednovanje učinkovitosti intervencija Zaklade.

Studija je usredotočena na dva lokaliteta u Hrvatskoj: *Čakovec* i *Donji Miholjac*. U sklopu istraživanja poduzete su tri osnovne aktivnosti. Prva je bila zajednička vježba kartiranja sa svrhom utvrđivanja resursa, agencija, javnih službi, socijalnih i kulturnih inicijativa, problema s ko-

jima se građani susreću i predloženih rješenja. Druga je bila anketiranje kućanstava, koja je uključila 600 intervjua. Treća je aktivnost analizirala različite karakteristike organizacija civilnog društva koje bi mogle pridonijeti akumulaciji društvenog kapitala unutar zajednica.

Namjera je da ključni rezultat objavljivanja ovoga izvješća bude potaknuti primjenu metodologije djelovanja i istraživanja za utvrđivanje potreba zajednica i načina kako tim potrebama udovoljiti. Poduzimajući, u pravilnim intervalima, niz ovakvih studija, te težeći politici financiranja usmjerenoj na stimuliranje i akumulaciju društvenog kapitala, Zaklada i vlada dobit će bolji uvid da li, kao prvo, prisutnost društvenog kapitala poboljšava učinkovitost razvojnih projekata i da li je, kao drugo, moguće stimulirati akumulaciju društvenog kapitala putem selektivnih intervencija koje podupiru donatori.

Ova je studija dio programa tehničke pomoći koji je Centris pružio Zakladi tijekom njezine uspostave u razdoblju 2003.-05., a koji je financirao Odjel britanske Vlade za međunarodni razvoj (DFID).

1.02 Teorija i relevantnost za politiku

Prema općenitom konsenzusu među onima koji rade s pojmom društvenog kapitala, on ima dvije temeljne karakteristike. Kao prvo, on je 'osnova civilnog društva' i njegova prisutnost sačinjava 'pozitivan atribut zajednica'. Kao drugo, povezan je s ishodima koje donositelji odluka uvijek vole isticati: ekonomski razvoj, društvena uključenost, poboljšanje zdravlja, učinkovitija vlada, razrješavanje konflikta, smanjenje siromaštva i održivi razvoj.

Koncept društvenog kapitala ima dugu povijest koja počinje još klasičnim tekstovima političke znanosti (de Tocqueville⁰¹) i sociologije (Durkheim⁰²), za koje je od ključnog značaja za održanje i promicanje demokracije bilo postojanje društvenih skupina između pojedinca i države. U novije vrijeme politolozi (primjerice Putnam⁰³) društveni kapital promatraju kao nešto što je ukorijenjeno u institucije i što oblikuju vlade, javna politika i građanske skupine.⁰⁴ Ovakva definicija, na koju se

01 De Tocqueville, A (1835), *Democracy in America*, New York: Harper & Row (1969).

02 Durkheim, E (1950), *The Rules of Sociological Method*, New York: The Free Press.

03 Putnam, R (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.

04 Hooghe, M & Stolle, D (2003), *Generating Social Capital, Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, New York: Palgrave.

često upućuje kao na ‘institucionalni’ pristup, u svojoj srži ima koncept ‘generaliziranog povjerenja’, čija je prisutnost imperativ za postojanje društvenog kapitala koji utječe na zajednicu. Sociolozi (poput Bourdieua⁰⁵), s druge strane, kao početnu poziciju uzimaju uzorke društvene interakcije među građanima te način na koji stvaraju širok spektar društvenih kolektiva, počevši od rudimentarnih skupina i neformalnih mreža do formalnih udruga s pravilima i popisima članova. Ovaj posljednji pristup upućuje i na resurse, poput informacija, ideja i socijalne potpore, koje pojedinci mogu pribaviti zahvaljujući svojim vezama u društvu. Na ovo se katkad upućuje kao na ‘društveno uvjetovan pristup’.

Naša studija uporište nalazi u perspektivi Svjetske banke,⁰⁵ koja teži povezivanju Putnamovih ‘društvenih normi utemeljenih na povjerenju’ s aspektom ‘akumulacije resursa’, kako ga vidi Bourdieu. Woolcock (1998) na ovo upućuje kao na ‘*sinergijsko viđenje društvenog kapitala*’. U svrhu ove studije, naša radna definicija društvenog kapitala temelji se na:

Umrežavanju koje, skupa sa zajedničkim normama, vrijednostima i shvaćanjima, olakšava suradnju unutar ili među skupinama kako bi proizvelo društvene beneficije ili potaknule kolektivnu akciju.

PREMA OPSEŽNOM KORPUSU ISTRAŽIVANJA KOJI JE NASTAO NA OVU TEMU, DRUŠTVENI KAPITAL KOJI NASTAJE UMREŽAVANJEM MOŽE SE PODIJELITI NA TRI TIPA:

- **Društveni kapital zblizavanja** (*Povoljan za ‘snalaženje’ ili angažman u zajednici*) odnosi se na srodstvo i ostale interne mreže ili formalne udruge. Služi kao kolektivni mehanizam za svladavanje i upravljanje rizikom u nedostatku novca, fizičkih resursa i socijalne sigurnosti, te pomaže umanjiti konflikt i ostale probleme poticanjem grupnih vrijednosti.
- **Društveni kapital povezivanja** (*Povoljan za ‘napredovanje’ ili stvaranje veza između različitih zajednica*) odnosi se na one mreže ili formalne udruge koje povezuju pojedince i skupine koje ne dijele iste karakteristike – poput etničke pripadnosti, jezika, kulture ili religije. On građanima na raspolaganje stavlja potencijal da naglasak stave na nove resurse, te može potaknuti generaliziranije povjerenje i reciprocitet.

05 Bourdieu, Pierre (1986), ‘The Forms of Capital’ u John Richardson, ur. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press, str. 241-258.

06 Grootaert, C (1998), *Social Capital: The Missing Link?* Social Capital Initiative Working Paper no. 3, Washington DC: Svjetska banka.

- **Društveni kapital koji spaja** (*Povoljan za obavljanje transakcija s agencijama za resurse i donositeljima odluka*) odnosi se na veze koje ljudi imaju s višim razinama donošenja odluka i raspodjele resursa, te tako omogućuje građanima potencijalni pristup dodatnim resursima i pravo na glas. Društveno i političko okruženje koje oblikuje socijalne i normativne strukture zajednica utječe na tipove postojećeg društvenog kapitala koji spaja. Kapacitet različitih društvenih skupina da djeluju u interesu svojih članova ili korisnika presudno ovisi o potpori koju one imaju od države.

Teoretičari na sljedeći način opisuju odnos između elemenata društvenog kapitala: društveno umrežavanje, reciprocitet i uzajamnost ukazuju na odnose između ljudi i organizacija i tiču se objektivne 'strukturne' dimenzije društvenog kapitala, dok se afektivni koncepti poput povjerenja, zajedničkih normi i vrijednosti tiču vjerovanja i osjećaja ljudi i pripadaju subjektivnoj ili 'kognitivnoj' dimenziji društvenog kapitala.

Koristi koje proizlaze iz vodoravnih veza društvenog kapitala koji zbližava, koje pomažu pri davanju osjećaja identiteta i zajedničkog cilja članovima zajednice, mogu biti umanjene ako su okomite veze kapitala koji spaja i kapitala koji vezuje slabe ili nepostojeće. Svjetska banka je, primjerice, proizvela korpus dokaza da pokaže da zajednice koje žive u velikoj oskudici ostaju siromašne ako su slabo povezane s moćnim čelnicima ili posrednicima (Narayan 2000, Krishna 2002). Neka su pak istraživanja provedena u tranzicijskim zemljama pokazala da previše društvenog kapitala koji zbližava ugrožava demokraciju, dok je društveni kapital povezivanja može poduprijeti (Dowley & Silver 2002). To je zbog toga što bliske vodoravne veze mogu postati osnova za ganjanje uskogrudnih interesa i aktivno ostalima spriječiti pristup informacijama i materijalnim resursima, te tako zaoštriti lokalne društvene podjele.

Drugo istraživanje podastire je koristi koje proizlaze iz okomitih veza društvenog kapitala koji povezuje, gdje se multietničke inicijative mogu temeljiti na domaćim idejama i tradicijama koje se zajednicama predstavljaju 'praktičnim uslugama koje imaju neposredan i opipljiv učinak na živote ljudi' (Richter 2002), promičući tako povezivanje između potencijalno podijeljenih zajednica i bolji pristup resursima. Općenito, međutim, kako je vidljivo iz studije Svjetske banke provedene u Bosni, većinu tranzicijskih zemalja karakterizira visok stupanj društvenog kapitala koji zbližava i nizak stupanj društvenog kapitala koji povezuje.⁰⁷

Organizacija civilnog društva, kroz mnoge od svojih aktivnosti, može pomoći stvaranju društvenog kapitala povezivanja i društvenog kapitala spajanja između zajednica, stvarajući zajedničke interese među ljudima različita podrijetla (Varshney 2001), stvarajući spone koje prelaze etničke, lingvističke, kulturne i religijske granice (Bell 1975), posredujući između građana i države i pomažući građanima da pozovu vlasti na odgovornost (Warren 2001).

U ovoj studiji osobito su nas zanimali razmjeri do kojih, na dva odabrana lokaliteta, aktivnosti organizacija civilnog društva mogu *promicati* spomenute okomite spone.

1.03 Pregled metoda

Naša je metodologija uvjetovana gledištem da društveni kapital treba vrednovati pomoću termina kao što su 'relevantnost', 'korisnost', i 'potencijal za razvoj'. Bez obzira na intenzivnu teorijsku raspravu o njegovoj vrijednosti, društveni je kapital društveni konstrukt čija se korist vidi po tome koliko pomaže u ostvarivanju niza javnih beneficija. One variraju od normativnih i kvalitativnih, poput sadržajnih odnosa koji proizvode više stupnjeve građanske svijesti i sudjelovanja, do postizanja lakše mjerljivih ciljeva u javnoj politici, poput gospodarskog rasta ili smanjenja siromaštva.

Empirijska analiza dvaju lokaliteta, *Čakovca* i *Donjeg Miholjca* u svrhu testiranja korisnosti i relevantnosti koncepta provedena je kroz tri faze. Prva faza, zajednička vježba kartiranja dvaju zajednica provedena je uporabom niza ciljnih skupina. Tako su utvrđeni resursi, agencije, javne službe, društvene i kulturne inicijative, problemi na koje su građani naišli i moguća rješenja. U drugoj fazi su lokalni ispitivači intervjuirali 600 kućanstava u spomenuta dva naselja. U trećoj su fazi lokalni ispitivači proveli ogledne studije organizacija civilnog društva na ta dva lokaliteta, kako bi utvrdili funkcije zbližavanja, povezivanja i spajanja, koje možda imaju potencijal da združe različite dijelove zajednice. Terenski rad proveden je krajem 2004. i početkom 2005. g.

Zaključili smo da je primjereno slijediti srž metodologije koju je izložila Svjetska banka te njihovu formulaciju društvenog kapitala koji ima šest specifičnih aspekata: članstvo građanskih udruga, povjerenje u okolinu, kolektivno djelovanje i suradnja, informacije i komunikacije,

integriranost u zajednice te osnaživanje i djelovanje zajednice.

Naša interpretacija 600 intervjua s lokalnim stanovništvom u *Čakovcu* i *Donjem Miholjcu*, koja se služi sofisticiranim statističkim modeliranjem, obrađuje svaki od ovih aspekata. Ona također objašnjava kako su različite domene međusobno povezane te analizira odnose između novonastalog konstrukta društvenog kapitala i socijalnih, ekonomskih i demografskih pitanja u intervjuiima. Nalazi intervjua triangulirani su s ostalim aspektima studije kako bi se potkrijepila njihova pouzdanost i valjanost.

1.04 Detaljniji opis metoda

Ovaj projekt istraživanja u izravnoj je vezi s prvim programom Zaklade za dodjelu malih financijskih potpora (koji je financirao DFID), osmišljen da potakne partnerske odnose između lokalnih vlasti i organizacija civilnog društva. Ovdje primijenjena strategija uključivala je pozivanje 144 hrvatska gradska vijeća da se natječu za male financijske potpore tako što će demonstrirati snagu svojih veza s lokalnim organizacijama civilnog društva u sklopu svojih ovlasti. Prijavile su se četrdeset i četiri jedinice vlasti (30%), od kojih je petnaest (34% od uspješnih prijava) dobilo malu financijsku potporu za širenje svojih projekata partnerstva (vidi Dodatak A). Primjenom sljedećih kriterija, dvije jedinice lokalne vlasti od spomenutih petnaest odabrane su za testiranje metodologije te da posluže kao ogledne studije društvenog kapitala.

KRITERIJI ZA ODABIR

U prvom koraku, prije dogovora o kriterijima, odlučeno je da se isključe gradovi na obali, uz objašnjenje da oni počivaju na turizmu u razmjerima koji su netipični za zemlju u cjelini te da se isključe tri velika grada: Osijek, Split i Rijeka.

POTOM JE PRIMIJENJENO SLJEDEĆIH ŠEST KRITERIJA:

1. Dva grada trebala bi se nalaziti u različitim županijama i po mogućnosti biti pod nadležnošću dva različita regionalna koordinatora Zaklade.
2. Jedan bi trebao biti županijsko središte.
3. Dva grada trebaju biti različitih veličina – jedan relativno velik, a drugi manji – kao predstavnici većine mjesta u Hrvatskoj.

4. Populacija jednoga trebala bi u sastavu imati etničku mješavinu, a u drugome bi trebala biti etnički homogena.
5. Jedan bi trebao imati značajan udio ruralne populacije.
6. U oba slučaja lokalne vlasti trebale bi imati sklopljeno partnerstvo s organizacijama civilnog društva u okviru svojih ovlasti.

Dva lokaliteta odabrana na temelju ovih pretpostavki i kriterija su *Čakovec*, u Međimurskoj županiji i sa 30,455 stanovnika i *Donji Miholjac* u Osječko-Baranjskoj županiji, sa 10,265 stanovnika (vidi Dodatak B za dodatne statistike o ova dva grada).

METODOLOGIJA U ČETIRI KORAKA

Naš pristup konstruiranju metodologije specifične za hrvatske potrebe sastojao se od prilagođavanje nekih od metoda koje je osmislila i testirala Svjetska banka za niz studija društvenog kapitala širom svijeta. Jednako kao i kod Svjetske banke, prikupljene informacije spadaju pod četiri skupine:

1. *Socio-ekonomski razvoj*: uključuje prikupljanje statističkih podataka iz popisa stanovništva 2001. g.
2. *Izrada profila zajednice i kartiranje sadržaja*: istraživači su usko surađivali s predstavnicima lokalnih vlasti, lokalnim nevladinim udrugama i organizacijama civilnog društva, čelnicima zajednice i gradonačelnikom (vidi Dodatak C za sastav fokusnih skupina sudionika i rabili su različite metode, poput kartiranja zajednice, fokusnih skupina i izrada dijagrama, kako bi izradili socijalne profile lokaliteta. Rezultati su izneseni u poglavlju 3.
3. *Karakteristike of društvenog kapitala koji povezuje i društvenog kapitala koji spaja na INSTITUCIONALNOJ razini (razini organizacija civilnog društva)*: intervjuirano je dvanaest organizacija civilnog društva u *Čakovcu* i *Donjem Miholjcu*. Rezultati su izneseni u poglavlju 5.
4. *Mjerenje društvenog kapitala na razini KUĆANSTVA*: intervjuirano je 600 stanovnika (439 iz *Čakovca* i 161 iz *Donjeg Miholjca*), primjenom prilagođenih pitanja iz Integriranog upitnika Svjetske banke za mjerenje društvenog kapitala, koji je podijeljen u šest odlomaka:
 1. Skupine i umrežavanje: priroda i stupanj sudjelovanja pojedina u različitim tipovima društvenih organizacija i neformalnih mreža.
 2. Povjerenje i solidarnost: ovo se odnosi na povjerenje prema okolini, ključnim pružateljima usluga i strancima.

3. Kolektivno djelovanje i suradnja: kako članovi zajednice rade s ostalima na zajedničkim projektima.
4. Informacije i komunikacije: kanali putem kojih građani dobivaju informacije u svezi s javnim sektorom i imaju pristup komunikacijskoj infrastrukturi.
5. Društvena kohezija i uključenost: utvrđivanje prirode i stupnja podjele i razlike među građanima, mehanizama kojima se upravlja tom razlikom i moguće isključivanje dijelova zajednice iz javnih službi.
6. Osnazivanje i političko djelovanje: sposobnost građana da utječu na lokalne i šire političke ishode.

Takvo anketiranje kućanstava uključuje dvije dimenzije društvenog kapitala: članstvo u skupinama (strukturnu dimenziju) i subjektivnu percepciju povjerenja (kognitivnu dimenziju). Ono također utvrđuje glavne načine na koji društveni kapital djeluje te glavna područja primjene ili rezultate unutar lokalne zajednice. Rezultati anketiranja kućanstava izneseni su u poglavlju 4.

1.05 Struktura ovoga izvješća

STRUKTURA OSTATKA OVOGA IZVJEŠĆA IZGLEDA OVAKO:

POGLAVLJE 2 daje prikaz situacije u Hrvatskoj i novijih kretanja u civilnom društvu.

POGLAVLJE 3 daje sliku dvaju lokaliteta kako ih vide sudionici u izradi profila zajednice.

POGLAVLJE 4 opisuje rezultate anketiranja kućanstava.

POGLAVLJE 5 daje rezultate intervjua koji su procijenili stupanj društvenog kapitala povezivanja i društvenog kapitala spajanja na institucionalnoj razini.

POGLAVLJE 6 predstavlja zaključke i preporuke za Zakladu i ostale donatore u Hrvatskoj.

2. Kontekst civilnog društva u Hrvatskoj

2.01 Hrvatska: pregled

Hrvatska se nalazi u Jugoistočnoj Europi, uz Jadransko more, između Bosne i Hercegovine i Slovenije. Nekada je bila dio Austro-Ugarske Monarhije, a Hrvati, Srbi i Slovenci formirali su nakon Prvog svjetskog rata kraljevinu, koja je nakon 1929. g. postala poznata kao Jugoslavija. Nakon Drugog svjetskog rata Jugoslavija postaje savezna i neovisna komunistička država pod snažnim vodstvom maršala Tita. Iako je Hrvatska neovisnost od Jugoslavije proglasila 1991. g., trebalo je četiri godine sporadičnih, ali često teških borbi da se većina srpske okupatorske vojske otjera s hrvatskog teritorija. Pod nadzorom snaga UN-a, posljednja srpska enklava u istočnoj Slavoniji vraćena je Hrvatskoj 1998. g.

Stanovništvo se trenutno procjenjuje na 4.495.904. Od ukupna broja stanovništva ima 89,6% Hrvata, 4,5% Srba, 0,5% Bošnjaka, 0,4% Mađara, 0,3% Slovenaca, 0,2% Čeha, 0,2% Roma, 0,1% Albanaca, 0,1% Crnogoraca i 4,1% ostalih. Katolička crkva, kojoj formalno pripada 76,5% populacije, ima golem utjecaj na hrvatsko društvo te je i dalje institucija koja uživa najviše povjerenja u zemlji.

Hrvatska je parlamentarna demokracija na čelu s predsjednikom. Postoji jednodomni parlament, Sabor, koji ima četverogodišnji mandat. Predsjednik se bira svakih pet godina. Hrvatska je podijeljena na 20 županija koje funkcioniraju kao lokalne administrativne cjeline.

Prije raspada Jugoslavije, Republika Hrvatska je, poslije Slovenije, bila najimućnije i najindustrijaliziranije područje, s dohotkom po glavi stanovnika koji je bio za oko trećinu veći od jugoslavenskog prosjeka. Gospodarstvo se oporavilo iz blage recesije 2000. g., pri čemu su prednjačili turizam, bankarstvo i javne investicije. Stopa nezaposlenosti i

dalje je visoka, oko 14 %, sa strukturnim čimbenicima koji usporavaju njezin pad. 11 % populacije živi u krajnjem siromaštvu.

Osnovni poljoprivredni proizvodi su pšenica, kukuruz, šećerna repa, sjemenke suncokreta, ječam, lucerka, djetelina, masline, agrumi, grožđe, soja, krumpir, stoka i mliječni proizvodi. Industrijski sektor uključuje: kemijsku industriju i industriju plastike, industriju alatnih strojeva, metaloprerađivačku i električnu industriju, proizvode sirovog željeza i čelika, industriju aluminijsku, industriju papira, drvnu industriju, građevinsku i tekstilnu industriju, brodogradnju, industriju prerade nafte, prehrambenu industriju i turizam.

Dok je makroekonomska stabilizacija većim dijelom postignuta, strukturne reforme zaostaju zbog izražena otpora od strane javnosti i nedostatka jake potpore od strane političara. Gospodarski rast od impresivnih 4% u posljednjih nekoliko godina postignut je visokim fiskalnim deficitom i deficitom tekućih transakcija. Vlada postupno smanjuje hrpu nagomilanih parnica građana, od kojih se mnoge odnose na građevinske dozvole. Proces pristupanja Europskoj uniji trebao bi ubrzati fiskalne i strukturne reforme.

Hrvatska je aplicirala za članstvo u EU-u u veljači 2003. EU je u travnju 2004. g. Hrvatskoj dala pozitivan avis i predložila otvaranje pregovora s perspektivom prema stvaranju područja slobodne trgovine do 2007. g. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju stupio je na snagu 1. veljače 2005. i on daje ugovorni okvir za odnose između EU i Hrvatske tijekom pretpristupnih pregovora.

U skladu s novom anglo-saksonskom konvencionalnom mudrošću o kulturi ugovora i javno-privatnih inicijativa, hrvatska vlada nastoji 'prestrukturirati sustav socijalne skrbi, smanjiti njegove troškove ili prebaciti neke od njegovih odgovornosti na javnost i na organizacije civilnog društva'.⁰⁸ To znači da se partnerstva između lokalnih jedinica vlasti i organizacija civilnog društva smatraju glavnim instrumentom za ostvarenje vladina programa decentralizacije. Međutim, institucionalna infrastruktura potrebna da se to dogodi – poput fiskalne reforme, usvajanja novih vještina upravljanja i razumijevanja civilnog društva od strane jedinica lokalne vlasti, zajedno s razvojem sposobnosti vodstva i poboljšanjem uvida u politiku vlade na lokalnoj i centralnoj razini od strane djelatnika u organizacijama civilnog društva – zaostaju iza promoviranja ideja za reformu.⁰⁹

08. Ministarstvo rada i socijalne skrbi (Puljiz-Žganec 2001.)

Rat, koji su iskusili stanovnici na više od pola hrvatskog teritorija, izravno je odgovoran za smrt 13.583 ljudi, a mnogo više ih je ranjeno. Organizacije civilnog društva odigrale su značajnu ulogu u rješavanju nekih od problema uzrokovanih ratom, pomažući pri prevladavanju kriza povezanih s prognanicima i izbjeglicama, kao i zbrinjavajući žrtve rata.¹⁰

Naša studija procjenjuje razinu društvenog kapitala među građanima na dva lokaliteta u Hrvatskoj, te njihov angažman u organizacijama civilnog društva, deset godina poslije rata koji je uzrokovao traumu kod tisuća ljudi.

2.02 Civilno društvo

Pitanje 'civilnog društva' središnja je stavka u postsocijalističkom procesu demokratizacije i decentralizacije koji još traje. Sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća slovenski su akademici počeli raspravljati o konceptu 'socijalističkog civilnog društva', istražujući mogućnost da se pluralističko civilno društvo razvije unutar postojećeg, legalnog, komunističkog i jednostranačkog okvira.¹¹ Većina slovenskih stručnjaka, koji su smatrali da je termin 'socijalističko civilno društvo' kontradikcija sama po sebi, odbacila je tu ideju. Nalazeći uporište u ovoj raspravi i u raspravi o konceptu koja se odigrala u Zapadnoj Europi, hrvatski su se akademici počeli baviti tom idejom kasnih osamdesetih, iako je diskurs bio ograničen na analizu povijesnog i teorijskog razvoja fenomena 'civilnog društva'. Tek sredinom devedesetih počeli su se usredotočivati na suvremenija i konkretnija pitanja i povezivati to s mogućnostima za praktičan razvoj u Hrvatskoj.

Od sredine devedesetih, civilno društvo počelo se poimati kao specifična sfera društvenog djelovanja i komunikacije, u kojoj nevladine instance pokušavaju ostvariti svoje interese kroz širok spektar udruga i organizacija, od kojih mnoge, na ovaj ili onaj način, pokušavaju promovirati vlastite privatne interese (poput samopomoći za oboljele od raka), ali i javno dobro na općenitijoj razini. Iako nema jedne, jednoznačne i

09 Cooper, L, i Knight, B (2002), Smoldlaka Krajnović, Tamara Šterk, *A Review of the Croatian government's Grants Programme for NGOs*

10 Bezovan, G, 'Croatian Civil Society on the Pathway to becoming a legitimate public actor' in *Duzboslovne razprave*, br. 42/2003

11 Butkovic, H 'Research and Theory on Civil Society in Croatia'. U: *TRANS. Internet-Zeitschrift fur Kulturwissenschaften*. br. 15/2003

općenito prihvaćene definicije 'civilnog društva' u Hrvatskoj,¹² termin 'organizacije civilnog društva' upućuje na udruge, zaklade, društveno korisne tvrtke s privatnim statusom, neprofitne, profesionalizirane nevladine udruge orijentirane prema uslugama, društvene pokrete i sindikate. Osnovna prepreka razvoju civilnog društva bila je ideologija prošlog etatističkog režima, koji je na postojanje obilja neovisnih udruga gledao s izraženom sumnjom.

Imajući na umu da se tako povijest pretjerano simplificira, svejedno se može reći da su temelji današnjeg civilnog društva u Hrvatskoj postavljeni tijekom domovinskog rata, kad je stanovništvo spontano uspostavljalo lokalne, neformalne udruge, ne bi li svladalo svoju situaciju. Osjećaj solidarnosti rođen u ratnim uvjetima počeo se gubiti sredinom devedesetih, kada su se pojedinci, suočeni s rastućom gospodarskom krizom, počeli koncentrirati na rješavanje vlastitih obiteljskih problema doslovce se povlačeći u obitelj – prilično predvidiva reakcija zabilježena je i u ostalim tranzicijskim zemljama. Ovo se povlačenje djelomično može objasniti nedostatkom kapaciteta i znanja kod tih ranih udruga te nemogućnosti da se održe po završetku neposredne, akutne ratne opasnosti. To sačinjava element realnosti u podlozi činjenice da je evoluciji civilnog društva u Hrvatskoj bila potrebna pomoć odozgo.

Najblistavije razdoblje djelovanja civilnog društva bilo je između 1998. i 2000. g. Za takav je procvat djelomično bila zaslužna uspostava vladina Ureda za nevladine udruge. Danas postoji više od 26.000 registriranih organizacija i udruga građana, mada je moguće da su mnoga od njih neaktivna.¹³ Štoviše, mnoge imaju nisku stopu članstva, a i njihova je distribucija po Hrvatskoj neravnomjerna. Samo 4% organizacija u Hrvatskoj ima aktivne volontere,¹⁴ a razne studije utvrdile su da su osnovni problemi koji koče daljnji održivi razvoj civilnog društva u Hrvatskoj nepovezanost i nedostatak koordinacije unutar sektora, nedostatak specifičnog obrazovanja i iskustva kod aktivista i nedostatak novčanih sredstava.¹⁵

12 Bežovan rabi sljedeću definiciju kad primjenjuje CIVICUS-ov indeks na sektor u Hrvatskoj: *"Područje institucija, organizacija, mreža i pojedinaca (i njihovih vrednota), koji su smješteni između obitelji, države i tržišta, povezanih nizom civilnih pravil koja dijele, a u koje se ljudi dobrovoljno udružuju radi zagovaranja općih interesa"*

13 Indeks održivosti nevladinih udruga 2003.

14 Butkovic, H, op.cit.

15 Bezovan, G (2002), *The present state of Croatian Civil Society & the Civicus Index*.

2.03 Strukture za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj

Tijekom prošlih četvrt stoljeća odnos države i civilnog društva u mnogim je zemljama prošao dramatične promjene. Prije 1998. g. hrvatska vlada nije i potpunosti prepoznala važnost civilnog društva niti je podupirala organizacije civilnog društva. Godine 1998. zauzela iznimno odvažno stajalište i osnovala ured za suradnju s nevladinim udrugama, odnosno *Ured za Udruge - UzU*, s odgovornošću za distribuciju vladinih sredstava koja su namijenjena tome sektoru. Kao dio svoje misije stvaranja jakih odnosa između države i civilnog društva, UzU je predstavio Program suradnje između vlade i sektora nevladinih udruga, utemeljen na Sporazumu između vlada i sektora volonterstva i zajednice u Engleskoj, koji je nastao nakon Deakinova povjerenstva 1996. g.¹⁶

Četiri godine poslije, 2002., pokrenut je Savjet za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj, kao savjetodavno tijelo za vladu, a s primarnim ciljem praćenja provedbe Programa suradnje i odobravanja aplikacija za financijske potpore iz državnog proračuna.

Potom, sljedeće godine, kad je izglasan zakon kojim se odobrava da se dobit od 'igara na sreću' namijeni inicijativama civilnog društva,¹⁷ vlada je donijela još jedan zakon i osnovala *Nacionalnu zakladu za razvoj civilnoga društva*.¹⁸ Osnivanje Zaklade (NFCSD), koja je klasificirana kao *javna mješovita zaklada*, odnosno kombinacija zaklade koja raspoređuje financijsku potporu i operativne zaklade koja pruža usluge, poput obuke i istraživanja – sačinjava treću fazu evolucije vladine politike u smjeru poticanja bujanja civilnog društva. Zaklada svoju misiju ispunjava – a to je da stimulira razvoj civilnog društva u Republici Hrvatskoj – financirajući programe civilnog društva i poboljšavajući infrastrukturu za razvoj inicijativa civilnog društva. Njezini programi dodjele financijskih sredstava podupiru širok spektar projekata koji potpomažu razvoj nevladinih udruga i neformalnih inicijativa u zajednici, te potiču međusektorsku suradnju i promiču kulturu filantropije i volontiranja. Financijska sredstva za Zakladu i njezine aktivnosti dolaze iz različitih izvora, uključujući državni proračun, Hrvatsku lutriju, privatne donacije te prihode od gospodarskih aktivnosti.

16 Deakin N (1996), *Meeting the Challenge of Change: Voluntary Action into the 21st Century. The Report of the Commission on the Future of the Voluntary Sector*, London: NCVO.

17 Zakon o igrama na sreću i nagradnim igrama 2002.

18 Zakon o Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva 2003.

Ova studija svjedoči o predanosti Zaklade (koja djeluje već drugu godinu) da pridonese programima financiranja utemeljenima na dokazima, u svrhu obnavljanja svojih srednjeročnih politika financiranja.

3. Izrada profila zajednica i kartiranje sadržaja u Čakovcu i Donjem Miholjcu

3.01. Uvod

Cilj prvog stadija istraživanja je sveobuhvatan pogled na dvije zajednice kroz zajedničku vježbu kartiranja korištenjem metode usmjerene fokusne skupine. U svakom mjestu, tri različite grupe sudionika su definirale svoju zajednicu i analizirale njezine pojedine karakteristike (Pogledaj Dodatak C za detalje o sudionicima). Grafički su prikazivali identificirajući resurse, uključujući agencije, javne službe, društvene i kulturne inicijative i organizacije civilnih društava. Raspravljali su o pozitivnim i negativnim karakteristikama svojih mjesta i identificirali probleme s kojima se zajednica suočava i koje bi organizacije civilnih društava mogle riješiti. (Dodatak D daje primjer jedne od karata koje pokazuju udruženja i nevladine udruge u *Čakovcu*.)

RASPRAVE SU POKRILE PET ŠIRIH TEMA:

1. Definicija 'zajednice' i 'identifikacije resursa'
2. Zajedničko djelovanje i solidarnost
3. Problemi unutar zajednice
4. Vodstvo i donošenje odluka unutar zajednice
5. Udruge i inicijative građana
6. Institucijske mreže i gustoća organizacije

3.02. Definicija 'zajednice' i identifikacije 'resursa'

Jurisdikcija gradskog vijeća *Čakovca*, koji je županijski centar Međimurske županije, obuhvaća dvanaest sela i općina i ima 30,455 stanovnika. 93,37% stanovnika su Hrvati a najveća manjina su Romi (3,63%). Restrukturiranjem lokalne vlade 1993. godine, stanovnici sela i gradova dobili su mogućnost da glasaju da li žele ostati pod jurisdikcijom lokalnog gradskog vijeća ili žele samoupravu. Retultati glasanja doveli su do situacije u kojoj neke općine u administrativnom području Čakovca više nisu odgovornost gradske uprave Čakovca. Kao posljedica toga, za vrijeme vježbe kartiranja stanovnicima se bilo teško složiti oko granica njihove zajednice.¹⁹

Premda je *Čakovec* poznat po svojoj tekstilnoj industriji, građevinarstvo, inženjering i prerada metala su također važni u stvaranju radnih mjesta.

Za većinu lokalnog stanovništva centar grada služi za obavljanje važnih funkcija. 45% stanovnika putuje u centar svaki dan a 80% vikendima i srijedama zbog tjedne tržnice. Centar je žarište događanja jer su u njemu smješteni administrativni uredi županije, grada i lokalne uprave kao i većina gradskih društvenih, kulturnih i javnih usluga. Ipak, većina gradskih naselja i sela imaju svoje vlastite vrtiće, osnovne škole, manje trgovine i banke. Niti jedan dio grada nije bio opisan kao nesiguran, premda je opće poznata stvar da se u nekim dijelovima grada vrši preprodaja droge.

Za vrijeme 1960-ih i 1970-ih, oko 15,000 stanovnika iz *Čakovca* i okolnih područja otišlo je na privremeni rad u Sloveniju, Austriju i Njemačku. Većina njih se sada vraća kući ali svoju djecu ostavljaju u zemljama u kojima su radili i živjeli. Za vrijeme kasnih 1970-ih rast ponude radnih mjesta doveo je do priljeva visoko obrazovane radne snage iz drugih dijelova Hrvatske u *Čakovec*. Ova pojava je stimulirala daljni rast stanovništva. Zatim, u 1990-ima, *Čakovec* je postao 'prihvatni centar' za veliki broj ljudi izbjeglih iz Slavonije i Baranje od kojih se manji broj na kraju odlučio trajno nastaniti u *Čakovcu*, zajedno s grupama Roma koji čine 3,6% stanovništva regije. U zadnjih deset godina postoji tendencija da studenti iz *Čakovca* koji studiraju u Zagrebu ostaju u glavnom gradu nakon što završe studij. Drugim riječima, *Čakovec* je doživio relativno visoku razinu mobilnosti stanovništva u posljednjih

19 Izrada profila zajednice i kartiranje sredstava: Čakovec, MAP savjetovanje, provedeno od strane Centris UK, srpanj 2004.

četrdeset godina. Veliki broj povratnika su umirovljenici kojima ne nedostaju nužno prihodi i bogatstvo ali im je potrebna kvalitetna zdravstvena zaštita i druge usluge od kojih bi neke mogle pružiti organizacije civilnih društava. Dok Zagreb privlači uglavnom mlađu populaciju, *Čakovec* je prikazan kao prilično dobro izbalansiran industrijski centar.

Donji Miholjac je u Osječko-baranjskoj županiji je 1997. godine je dobio status grada. Gradsko vijeće nadgleda područje od 106 četvornih kilometara plodnih poljoprivrednih površina, sa sedam općina. Kao i u slučaju Čakovca, neslaganja između sudionika ciljne grupe oko granica gradskog vijeća seže u rane 1990-e kad su se granice prvi puta mijenjale.²⁰ Sjeverna granica grada je označena rijekom Dragom, koja također služi i kao državna granica i smatra se komunikacijskim kanalom s Mađarskom (a time i Europskom Unijom). Informanti često govore o Donjem Miholjcu kao 'slijepoj ulici'; gradu koji je država zapostavila društveno i ekonomski, dijelom zbog nedavnog rata. Regija ima oko 10,000 stanovnika od kojih 7,000 žive u gradu. 94.65% stanovnika su Hrvati a najveća manjina su Srbi, 2.45%.

Kod uspoređivanja pristupa uslugama i resursima, stanovnici okolnih područja ne smatraju da su u nepovoljnom položaju u odnosu na one koji žive u centru grada; suprotno tome oni su izjavili da je glavna prednost života na selu to da mogu smanjiti troškove života uzgajajući sami svoju hranu. Tek su se po pitanju resursa za organizacije civilnog društva sudionici složili da postoji značajna razlika između sela i grada. Prvo, većina udruga se nalazi u centru grada gdje imaju bolji pristup financijskim izvorima, ponekad uz besplatno korištenje prostora u gradu i subvencionirane komunalije. Drugo, udruge u selima primaju znatno manja financijska sredstva iz gradskog budžeta od onih koje su smještene u centru grada i stoga imaju osjećaj da su 'građani drugog reda'.

Kao rezultat eksploatacije nafte i plina od strane INA Naftaplina, između 1971. i početka 1990-ih, došlo je do priljeva stanovništva u grad. Zatim, za vrijeme domovinskog rata, Donji Miholjac je bio jedina prolazna ruta iz ratom zahvaćenih područja u ostatak Hrvatske i u Mađarsku. Nakon prestanka sukoba, samo je vrlo mali broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine ostao u gradu. Broj umirovljenih privremenih radnika koji su se vratili iz inozemstva i odlučili stalno nastaniti u ovom području je također mali. Sveukupno, prema sudionicima, od rata pa do sad, grad je

²⁰ Izrada profila zajednice i kartiranje sredstava: Donji Miholjac, MAP savjetovanje, provedeno od strane Centris UK, listopad, 2004.

prošao period kontinuiranog smanjenja broja stanovnika, prije svega zbog niske stope poroda, visoke stope smrti kao rezultata sve starijeg stanovništva i migracije mladih ljudi koji se odlučuju za ostanak u sveučilišnim gradovima nakona završetka studija.

3.03 Kolektivno djelovanje

Vjeruje se da se u *Čakovcu* većina akcija koje iniciraju građani formalizira u vrlo kratkom vremenskom roku, tj. pojedinci i grupe građana s određenim interesima vrlo brzo formiraju udrugu ili se priključe nekoj već postojećoj. Ovo se može objasniti činjenicom da je proces registriranja udruge vrlo brz i jednostavan jer lokalna vlada ima pozitivan stav i dobro razumijevanje gradskih udruga. Na kraju, udruge dobivaju moralnu i materijalnu potporu. Kao posljedica ovih faktora, Međimurje ima gotovo 700 registriranih udruga. Dok je na površini situacija za svaku pohvalu, neki lokalni stanovnici nisu sigurni da li nove inicijative potječu samo od građana već možda dolaze od visoko kvalificiranih stručnjaka iz javnih službi koji imaju znanje i kontakte da ostvare te inicijative. Naši sudionici smatraju da ova druga situacija potkopava 'neovisnost' udruga – ideju koja bi trebala biti okosnica lokalnih inicijativa – i da takav tip inicijativa nije ništa drugo nego produžena ruka službi lokalne vlade.

Prema sudionicima, građani nisu navikli na zajednički rad na poboljšanju u pružanju usluga ili promjenama u pristupu okolišu u *Čakovcu*. Prema riječima jednog od njih:

'Građani djeluju na način koji se od njih očekuje jer lokalne javne institucije podupiru razvoj inicijativa u zajednici a javna uprava odvrća od bilo koje vrste lobiranja.'

Umjesto toga, oni vide javnu upravu kao pružatelja različitih oblika potpore.

Sudionici grupa *Donjeg Miholjca* opisali su atmosferu u svojoj zajednici kao 'letargičnu, bez pozitivne energije i optimizma i opterećenu ekonomskim i društvenim problemima', gdje se 'većina ljudi fokusira na razvijanje individualnih strategija u pokrivanju osnovnih svakodnevnih potreba'. Razlog za ovakvo stanje stvari jest činjenica da zbog općeprihvaćenog mišljenja da su zaposlenici u javnim službama neu-

činkoviti i nezainteresirani za inicijative građana, građani ne računaju na pomoć lokalnih vlasti u rješavanju vlastitih problema te umjesto toga troše svoje vrijeme i trud na 'brigu o vlastitim privatnim i obiteljskim stvarima'. Pasivnost lokalne vlade i tendencija građana da se oslanjaju na vlastita rješenja problema znači da većina ljudi smatra nezamislivom činjenicu da bi mogli učiniti nešto za druge, ili za mjesto, ili za širu zajednicu.

Paradoksalno, premda su sudionici opisali ovo stanje kao negativno, ipak su spomenuli nekoliko akcija u kojima su se građani zajednički organizirali: to uključuje zagovaranje prava seljaka i poljoprivrednih radnika lobiranjem na gradskoj razini za promjene u Zakonu o korištenju državnog zemljišta; ili blokiranjem graničnih prijelaza kako bi se spriječio uvoz stranih poljoprivrednih proizvoda i time poslala poruka centralnoj vladi da uvoz strane robe stvara probleme lokalnim proizvođačima. Također je potpisana peticija pokrenuta od strane nedavno osnovane nevladine udruge protiv planova za izgradnju opasnog odlagališta za otpad za cijelu zemlju, koju su poduprli i obični građani i različite udruge. Formirane su i poljoprivredne zadruge za dobrobit poljoprivrednih radnika i proizvođača, prema osnovi prijašnjih velikih zadruga u vlasništvu države koje su služile kao posrednik između proizvođača i tržišta.

3.04 Problemi u zajednici – identificirani od strane sudionika²¹

SUDIONICI CILJNE GRUPE SU POTICANI NA RASPRAVU O PROBLEMIMA U NJIHOVOJ ZAJEDNICI. SLIJEDEĆI PROBLEMI SU IDENTIFICIRANI PREMA PRIORITETU:

TABLICA 1: PROBLEMI U ZAJEDNICI

ČAKOVEC	DONJI MIHOLJAC
1. Niska razina obrazovanosti stanovništva	1. Manjak potpore za poljoprivrednu proizvodnju
2. Nedostatak tržišta za lokalne proizvode	2. Nezaposlenost
3. Problemi vezani za drogu	3. Nedostatak tržišta za lokalne proizvode
4. Nepristupačne cijene stanovanja	4. Socijalni problemi/ siromaštvo stanovnika
5. Nedostatak aktivnog studentskog života	5. Loše stanje javnog transporta
	6. Manjak rekreacijskih aktivnosti
	7. Problemi s ovisnošću o drogama
	8. Niska razina obrazovanosti

Prema popisu stanovništva iz 2001., stope nezaposlenosti u *Čakovcu* i *Donjem Miholjcu* su bile 7.3% odnosno 10.0%. Kao posljedica toga, stanovnici, političari i društveni radnici u oba mjesta su zabrinuti zbog stanja njihove lokalne ekonomije. U *Čakovcu*, gdje se ekonomska strategija sastoji u povećanju broja malih poduzeća, sudionici ciljne skupine su zaključili da razine obrazovanja nisu dovoljno visoke kako bi mogle pratiti očekivanja političara (2.6% ljudi imaju diplomu u usporedbi sa 6% u cijeloj državi). Također su tvrdili da se lokalnim industrijama vrlo teško probiti na novim tržištima sa svojim proizvodima i da se malo čini kako bi im se pomoglo u ostvarivanju ovog cilja. U *Donjem Miholjcu*, ljudi žele nastaviti raditi u poljoprivrednoj proizvodnji usprkos činjenici da su velike poljoprivredne zadruge u vlasništvu države u vrlo teškom stanju, da je pravni okvir nepovoljan za razvoj domaće poljoprivredne proizvodnje i da je vlada učinila vrlo malo kako bi popravila ovu situaciju –

²¹ Svi detalji se mogu pronaći u već spomenutim izvještajima

premda je ona od ekstremne važnosti za program restrukturiranja koji vlada trenutno provodi kako bi pripremila državu za članstvo u Europskoj uniji.

Sudionici misle da je veliki broj registriranih i neregistriranih ovisnika o drogama u *Čakovcu* veliki problem i da se vrlo malo čini kako bi se ta situacija popravila, usprkos novo-osnovanoj Komisiji za suzbijanje zlouporabe droga U *Donjem Miholjcu*, alkoholizam se smatra većim problemom – za uzrok ove situacije smatra se manjak mogućnosti i prilika za mlade ljude. Nezaposlenost i niske plaće se smatraju uzrokom zabilježene visoke stope siromaštva.

Ljudi u *Donjem Miholjcu* se osjećaju izolirani i odsječeni od drugih većih zajednica. Dva problema koje su naveli su loše stanje transporta i nedostatak kulturnih i rekreacijskih aktivnosti. Ovi problemi nisu spomenuti u *Čakovcu*.

3.05 Vodstvo i donošenje odluka u zajednicama

Sudionici ciljne grupe ocijenili su stanovnike *Čakovca* kao ljude koji poštuju društvene norme i procedure kod izbora predstavnika zajednice i kod implementacije procesa donošenja odluka. Svoje su stajalište poduprli navođenjem primjera suradnje između inicijativa građana i lokalno izabраниh političara i vladinih predstavnika. Također su izrazili mišljenje da lokalne vlasti pozitivno doživljavaju organizacije civilnog društva. Najutjecajnije osobe u zajednici su bile iz tih mjesta. Prema prioritetu pozicije to su bili gradonačelnik, župan i dožupan te dva uspješna privatna poslovna čovjeka i dvije žene koje su povukle iz lokalne uprave ali su ostale aktivne u društvenom i političkom životu grada.

Suprotno ovome, prema ciljanim grupama u *Donjem Miholjcu*, većina sudionika je bila vrlo kritična prema sporom i neučinkovitom djelovanju javnih službi koje su pripisali čestoj promjeni osoblja u uredima koji vode ove službe i manjku kontinuiteta u donošenju odluka i odredaba što je posljedica manjka sistematskog pristupa ekonomskom razvoju zajednice. Ipak, prepoznali su da se za probleme s kojima se susreće lokalna privreda i koji su uzrokom pada prihoda u gradskom budžetu ne mogu okriviti samo lokalni političari i dužnosnici. Rankiranje važnih pojedinaca u *Donjem Miholjcu* u odnosu na *Čakovec* je u velikom je kontrastu. Građani *Donjeg Miholjca* su izdvojili lokalnog

svećenika kao najznačajniju osobu u lokalnoj zajednici. To su učinili iz dva osnovna razloga: prvo, svećenik je radio u njihovom području zadnjih dvadeset godina što mu je daje jedinstveno razumijevanje i uvid u stavove i ponašanja širokog spektra stanovnika; drugo, on je predstavnik katoličke crkve u izrazito katolički orijentiranoj regiji u kojoj je velik broj ljudi izgubio povjerenje u institucije uopće, ali je zadržao povjerenje i vjeru u Crkvu.

3.06 Inicijative građana i mreže institucija

Svako selo u administrativnoj jurisdikciji *Čakovca* ima svoje volontersko vatrogasno društvo, sportske klubove i kulturno umjetničko društvo. Kroz posljednjih deset godina došlo je do eksplozije udruga u županiji čiji ciljevi streme prema zadovoljavanju potreba većine članova zajednice prije nego manjih grupa i pojedinaca s vlastitim interesima. Na primjer, postoji udruga za psihološku potporu onima koji su pretrpjeli traumu, sindikat udruga za osobe s invaliditetom, velik broj udruga povezanih s domovinskim ratom, udruga za dijabetičare i udruga mladih. Većina ovih tjela je smještena i aktivna u centru *Čakovca*. I dok se sudionici nisu mogli složiti oko toga koje udruge najviše doprinose kvaliteti življenja lokalnih stanovnika, zaključili su da su ekološke udruge i udruge za zaštitu okoliša posebno cijenjene i da imaju znatan utjecaj na određene organe vlasti.

Ipak, usprkos ovoj prilično pozitivnoj procjeni aktivnosti lokalnih udruga, sudionici su posebno naglašavali da unutar njihovih zajednica ne postoje gotovo nikakvi dokazi o izgradnji mreža i da suradnje između organizacija civilnog društva, udruga i drugih sektora gotovo ni nema, osim u slučaju individualne, zasebne veze između udruge i odgovarajućeg ureda gradske vlade. Bez želje za preuveličavanjem, teško je ne zaključiti da postoji vrlo malo dokaza o *društvenog kapitala koji spaja* na ovom području. Ovo bi moglo biti razlogom česte konkurencije među društvima jer tamo gdje su javna sredstva mala zavist i netrepeljivost su normalne reakcije onih koji ne primaju nikakvu vrstu pomoći od lokalnih vlasti (ili bilo kojeg drugog izvora) prema onima koji dobivaju. Ali, kao što se to često događa u ovom kompleksnom i prilično nesređenom svijetu u kojem živimo, postoje iznimke ove tendencije. U slučaju *Čakovca*, navedena su tri primjera unutar društvenog umrežavanja: između društava za osobe s invaliditetom, društava koja se odnose na domovin-

ski rat, i organizacije koja želi postati zajednička organizacija za društva mladih.

Situacija u *Donjem Miholjcu* je nešto drugačija, premda ne potpuno iznenađujuća s obzirom na sve već gore spomenuto, Prije svega, ova regija je bila jače pogođena ratom nego *Čakovec* i stoga, unutar sektora organizacija civilnog društva, humanitarne organizacije, kao na primjer Crveni križ, su bile posebno aktivne u pomoći raznim društveno ranjivim grupama u ovom području. Nadalje, ako uzmemo u obzir važnost koju katolička crkva ima u ovom području kao i lokalni svećenik u *Donjem Miholjcu*, nije začuđujuće to što je Caritas, (International Catholic aid agency) odigrao važnu ulogu u ovom području.

Osim ovih općih humanitarnih organizacija, spominje se prisustvo velikog broja udruga 'posebnog interesa', od kojih se svaka fokusira na specifičan zdravstveni problem svojih članova, kao na primjer, dijabetes ili fizički invaliditet. Postojalo je nekoliko kulturno-umjetničkih društava od kojih je većina djelovala prije 1990-ih. Poljoprivredne udruge, i novije poljoprivredne zadruge, osnovane su kako bi koordinirale marketing za svoje proizvode. Pored toga, nedavno je osnovan novi tip inicijative; njegova je funkcija da pomogne u stimuliranju i potpori razvoja drugih inicijativa civilnog društva. Većina sudionika vjeruje da je sudjelovanje u udrugama prije svega volonterska aktivnost koja služi zadovoljavanju osobne potrebe, samo mali broj njih misli da udruge mogu ponuditi mogućnost punog zaposlenja. To ukazuje da lokalne organizacije dobivaju vrlo malo sredstava jer u većini drugih zemalja građani mogu zamisliti karijeru u sektoru civilnih službi. Osim dvije ili tri iznimke, lokalne udruge u *Donjem Miholjcu* imaju više veza s javnim institucijama i strukturama lokalne vlade nego međusobno – ključni je partner gradska vlada kao izvor financiranja i prvi organ koji je potreban u podupiranju razvoja.

— Zaključak

Ovi profili daju prikaz dviju manjih zajednica. U *Čakovcu*, većoj zajednici – čiji je broj stanovnika neprestano u porastu - lokalne vlasti su odigrale značajnu, čak zaštitničku, ulogu u razvoju lokalnih organizacija. Kao posljedica toga, postoje dokazi o određenoj razini suradnje između udruga i njihovih lokalnih vlasti, ali stanovništvo se općenito smatra pasivnim i nervoznim kad su u pitanju kampanje za društvene

promjene i zaštitu okoliša. U manjem mjestu *Donji Miholjac* – čiji se broj stanovnika smanjuje – stanovnici ne vjeruju lokalnim vlastima. Ipak, ekonomska situacija je tako osjetljiva da je građane dovela do toga da zajedno vode kampanje za svoja ekonomska prava i prava u zaštitu okoliša.

Premda profili sugeriraju da u *Donjem Miholjcu* ima više humanitarnih udruga i poljoprivrednih zadruga nego u *Čakovcu*, oba mjesta imaju velik broj kulturnih društava. Pored toga, u oba mjesta pojavile su se neke udruge koje imaju mogućnost da pokrivaju potrebe ljudi s invaliditetom ili specifičnim zdravstvenim problemima. Ipak, dosad profili sugeriraju da postoji vrlo malo dokaza o društvenom kapitalu koji spaja ove inicijativa. Poglavlje br. 5 dalje istražuje ovo pitanje dok poglavlje br. 4 daje konkretnije podatke o ponašanju članova kućanstava i prirodni udruge koje postoje u ova dva mjesta.

Glavni cilj ovih istraživanja je uvid u one karakteristike zajednice koje su bitne za društveni kapital, ali, osim ovoga, postoje i dva manje eksplicitna cilja. Prvi je poticanje dijaloga između građana iz različitih slojeva zajednice kako bi im se pomoglo u razmatranju načina na koje bi mogli zajednički rješavati lokalne probleme. Drugi cilj je prikaz kako se ova metoda može prilagoditi i koristiti od strane Zaklade ili drugih javnih tijela za identificiranje potreba lokalne zajednice.

Što se tiče prvog cilja, obje zajednice su postigle dobre rezultate. U *Čakovcu*: prvo, istraživanje je korišteno kao baza za re-definiranje administrativnih granica; drugo, lokalna vlast je odlučila objaviti informacije o svojim odjelima i o funkcijama lokalnih organizacija civilnog društva; treće, lokalna vlast je odlučila objaviti informacije o osnovnim pravima lokalnih građana. U *Donjem Miholjcu*: prvo, lokalna vlast i lokalne organizacije civilnog društva su zaključili pismeni Sporazum koji je sadržavao detalje načina na koje će zajedno surađivati u budućnosti; i, drugo, napravili su strateški plan koji je identificirao načine na koje dva sektora mogu zajedno surađivati na rješavanju problema identificiranih za vrijeme izrade profila zajednice.

Što se tiče drugog cilja, zajednička vježba kartiranja zajednice može koristiti Zakladi i javnim agencijama u identificiranju društvenih, ekonomskih i ekoloških problema mjesta i potreba njegove zajednice. Usvajanjem instrumenta za inkorporiranje odjela 'plana akcije', lokalne zajednice bi mogle doprinijeti lokalnoj politici i predložiti načine na koje bi se mogli riješiti problemi. Ova saznanja bi onda mogla postati fokus novih programa financiranja od strane Zaklade ili javnih agencija.

4. Mjerenje društvenog kapitala na razini kućanstva

4.01 Uvod

U prosincu 2005.²² obavljeno je anketiranje 439 kućanstava u Čakovcu i 161 kućanstava u *Donjem Miholjcu*. Ova brojka predstavlja 4.5% i 4.7% sveukupnih kućanstava ova dva grada. (Pogledaj dodatak E za detalje procedura odabira ispitanika, pokretanje pilot projekta i stupanj odaziva).²³

Za vrijeme intervjua prikupljane su informacije o uključenosti članova kućanstva u aktivnosti grupa i mreža (strukturni društveni kapital) i njihovim subjektivnom percepcijama o povjerenju i normama (kognitivne dimenzije). Zatim su prikupljane informacije o načinima na koje društveni kapital djeluje u odnosu na uključenost ljudi u zajedničke akcije i njihov pristup informacijama. Zadnja dva dijela su se fokusirala na društvenu koheziju u zajednici i razine ovlaštenja koje su ispitanici mislili da imaju.

Ovo poglavlje sastoji se od dva dijela. Prvi dio opisuje dimenzije društvenog kapitala u ova dva mjesta, objašnjavajući članstva u volonterskim društvima, razine povjerenja, opseg kolektivnog djelovanja, izvore informacija, uključenost u različita područja unutar zajednice i razinu političkog aktivizma. Drugi dio razmatra kako se ove pojave odnose jedna prema drugoj i prema društvenim i ekonomskim demografskim podacima članova kućanstava kako bi se stvorila jasna slika društvenog kapitala. Dodatak F daje pregled statističkih metoda kojima smo se koristili u analizi ankete.

22 Anketiranje kućanstava provedeno od strane Henda Market Research Company, sa sjedištem u Zagrebu. Centris je proveo statističku analizu.

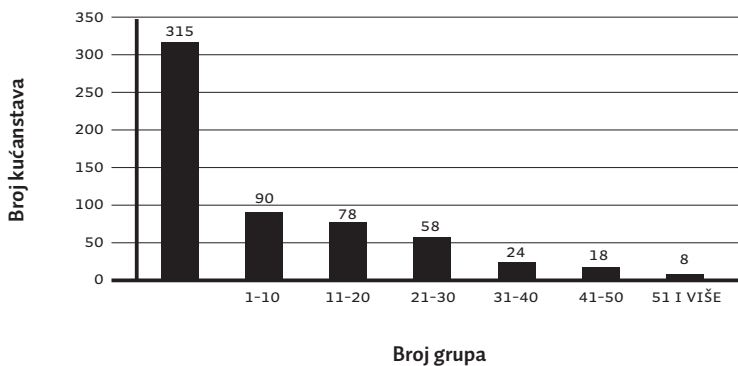
23 Henda je objavio da je razlo niske stope odaziva činjenica da građani ne razumiju temu u potpunosti i da nisu navikli da im se postavljaju tako temeljita pitanja.

4.02 Sudjelovanje u grupama i mrežama

Prvi dio intervjua se odnosi na članstvo u građanskim institucijama i udrugama kroz nekoliko različitih kategorija. Te kategorije pokrivaju radne grupe kao što su poljoprivredne zadruge, trgovačka društva, sindikati, i profesionalna društva. Također pokrivaju vjerske, političke, i kulturne udruge i uključuju grupe povezane s obrazovanjem, zdravstvom, sportom, mladeži, starijim stanovništvom, veteranima te druge građanske grupe.

Uzorak je znatno varirao u opsegu u kojem su pojedinačna kućanstva bila uključena u ovakve vrste aktivnosti. Premda većina kućanstava nije bila član niti jedne grupe (315 kućanstava), pojedina rijetka kućanstva su bila aktivna u više od pedeset grupa. Graf 'Članstvo u građanskim grupama' prikazuje distribuciju kroz kućanstva u uzorku.

DIJAGRAM 1: ČLANSTVO U GRAĐANSKIM DRUŠTVIMA

Ispitanici su identificirali začuđujuće visok broj organizacija, udruga i mreža u kojima sudjeluju – sveukupno 250. Od toga se 185 organizacija nalazi u *Čakovcu* (74%) a 76 organizacija je identificirano u *Donjem Miholjcu* (30.4%). Razlika između ove dvije brojke se odnosi na broj stanovnika, budući da je *Čakovec* gotovo tri puta veći od *Donjeg Miholjca*.

Postotak od 47.5% kućanstava koja su članovi grupa je znatno veći u usporedbi s istraživanjem u Bosni gdje manje od jedne trećine ispitanika pripada nekom tipu udruženja.²⁴

Postoje znatne razlike u članstvu u civilnim društvima u ova dva mjesta. Slijedeća tablica pokazuje dio izlaznih rezultata neovisnog testiranja koji ukazuju da je srednji prosjek članstava u udrugama veći u Čakovcu nego u Donjem Miholjcu.

TABLICA 2: ČLANSTVO U GRAĐANSKIM UDRUGAMA

Regija	Broj	Prosjek	Std. devijacija	Std. greška
ČAKOVEC	439	10.93	17.07	0.81
DONJI MIHOLJAC	161	8.28	11.69	0.92

Statistički je razlika velika kao što je i prikazano kroz rezultate Levenovog ispitivanja. Premda se varijante ne mogu pretpostaviti, rezultat je statistički značajan kod $p = 0.032$ (two-tailed). Također je važno napomenuti iz tablice da je standardna devijacija u Čakovcu znatno veća što indicira veću varijabilnost u članstvima u građanskim društvima u tom mjestu.

ANKETA U BOSNI JE POKAZALA DA SE ORGANIZACIJE MOGU
PODIJELITI U DVIJE VELIKE GRUPE:

- i) *Društva građana* posvećena 'slobodnim' aktivnostima ili 'interesima' određene etničke ili društvene grupe; ovaj tip uključuje vjerske grupe, interesne grupe, političke stranke i društva u zajednicama.
- ii) *Nevladine organizacije* koje su ispitanici opisali kao 'orijentirane na vrijednosti i zasnovane na pružanju usluga i novih tipova edukacijskih i slobodnih aktivnosti'; ovaj tip uključuje nevladine udruge.

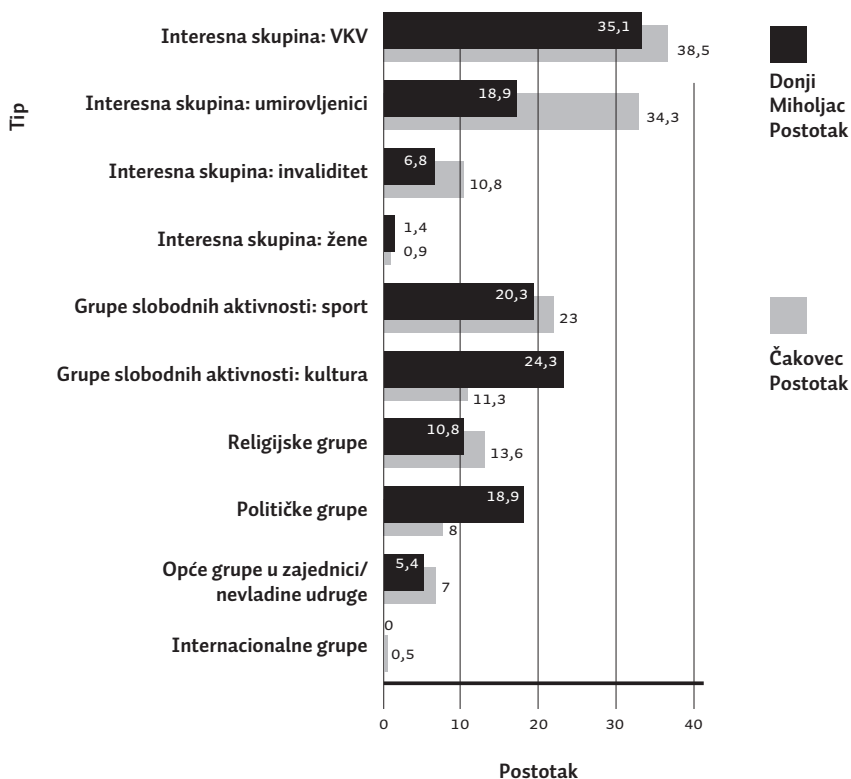
Usvajali smo sličnu kategorizaciju sa slijedećim karakteristikama: spojili smo društva u zajednicama s novim nevladinim udrugama budući da nije bilo dokaza o tipu društva na koji se odnose, na primjer gradski odbori i školska vijeća. U ovu smo kategoriju uključili opće građanska i lokalna društva, grupe mladih, organizacije za zaštitu okoliša i nevladine udruge.

Slijedeći dijagram 'Članstvo u različitim udrugama' pokazuje broj udruga spomenutih u svakoj kategoriji gdje možemo vidjeti da inter-

²⁴ Studija Svjetske banke, 2002.

esne grupe dominiraju, a zatim slijede slobodne aktivnosti. Većina profesionalnih interesnih grupa su sindikati.²⁵

DIJAGRAM 2: ČLANSTVA U RAZLIČITIM UDRUGAMA

Više je kućanstava imalo članstvo u interesnim grupama nego u bilo kojoj drugoj kategoriji, a unutar ove kategorije više je ljudi imalo članstvo u profesionalnim interesnim grupama. Zanimljivo je to da izgleda je veća mogućnost da ljudi postanu članovima udruženja umirovljenika u Čakovcu nego u *Donjem Miholjcu*, unatoč manjem broju umirovljenika u Čakovcu.²⁶

25 Nations in Transition: Democracy in East Central Europe & Eurasia, Freedom House, 2003. navodi da je 60% hrvatskih radnika učlanjeno u sindikate.

26 Popis stanovništva 2001. navodi da Čakovec ima 16,79% stanovnika starijih od 60 godina a Donji Miholjac 19,07%.

Članstvo u grupama slobodnih aktivnosti je također bilo veliko, sa znatno većim postotkom kućanstava koja su uključena u kulturna društva u *Donjem Miholjcu*. Broj članstava u općim udrugama zajednice i novijim nevladinim udrugama je bio nizak. Broj kućanstava uključenih u vjerske organizacije u *Donjem Miholjcu* je manji nego u *Čakovcu*, što je začuđujuće jer su sudionici ciljane grupe opisali *Donji Miholjac* kao 'snažno katoličku regiju' i statistike su pokazale da veći broj ljudi u *Donjem Miholjcu* (70.8%) pohađa crkvenu ili vjersku instituciju nego u *Čakovcu* gdje je 40.8% ispitanika reklo da ne ide u crkvu.

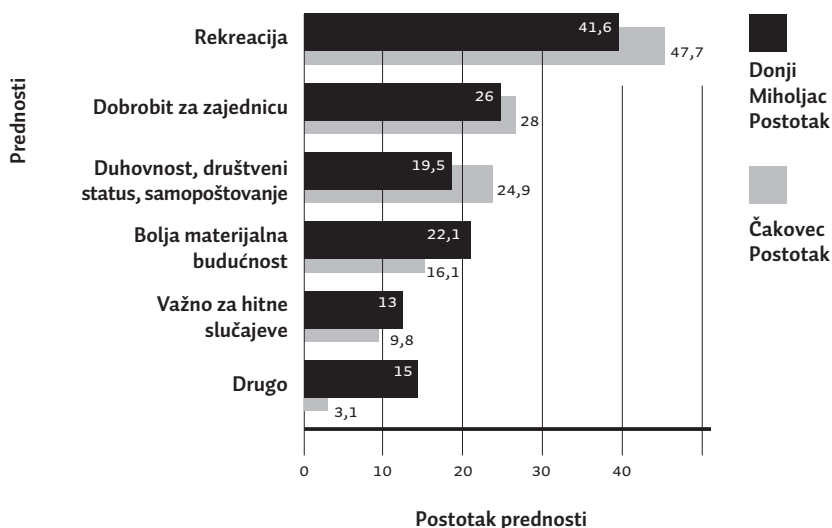
Oni ljudi koji nisu članovi niti jedne grupe - 51.1% ispitanika u *Čakovcu* i 54% u *Donjem Miholjcu* - naveli su dva glavna razloga za to. Nema ju dovoljno vremena (47.7% ljudi ove grupe u *Čakovcu*, 43.2% ove grupe u *Donjem Miholjcu*), ili su nezainteresirani (39.4% u *Čakovcu*, 40.7% u *Donjem Miholjcu*).

Gotovo polovica članova organizacija civilnog društva izjavila je da je njihova uključenost u ovim grupama manje-više ista kao i prije deset godina. Ali 23% u *Čakovcu* i 19.5% u *Donjem Miholjcu* je izjavilo da je njihova razina sudjelovanja porasla tijekom vremena.

Ako pogledamo rodne razlike, najaktivniji članovi kućanstva uključeni u grupe su očevi. Majke su više uključene u vjerske grupe, posebno u *Čakovcu* (58.3%) gdje je uključen i velik broj muške djece (16.7%) što pokazuje da je mlađa generacija zainteresirana za religiju. Veliki broj majki je također uključen u sindikate u *Donjem Miholjcu* (50%) i *Čakovcu* (39%) i u zdravstvene organizacije (66.7% u *Donjem Miholjcu* i 42.1% u *Čakovcu*). 29.4% sinova u *Donjem Miholjcu* je uključeno u kulturna društva u usporedbi s 18.2% u *Čakovcu*. Ovaj odnos među ženskom djecom je 11.8% u *Donjem Miholjcu* i 27.3% u *Čakovcu*.

Ispitanici su izjavili da su počeli sudjelovati u ovim grupama iz raznih razloga, na primjer iz financijskih razloga, zbog tipa posla kojim se bave, iz interesa ili želje za hobbijem, ili zbog druženja. Kad su zatraženi da navedu najveće dobrobiti ovakvih aktivnosti za kućanstvo, spomenuli su slijedeće:

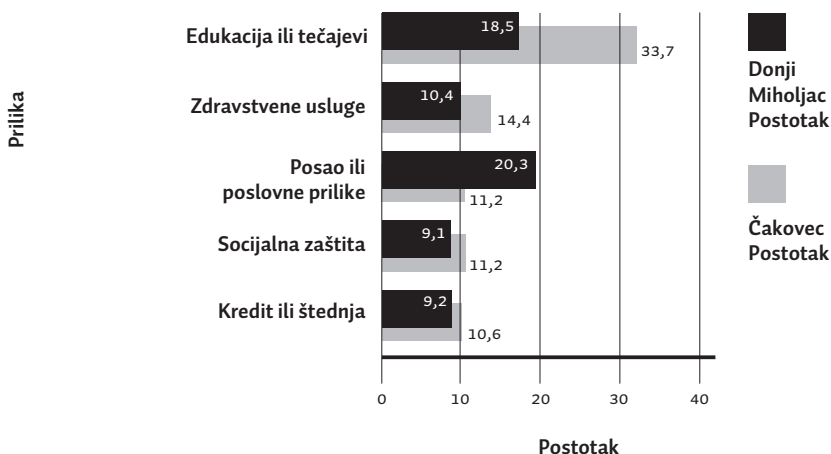
DIJAGRAM 3: PREDNOST SUDJELOVANJA U GRUPAMA

Najveća prednost, identificirana u obje regije je uživanje ili rekreacija. Rezultati upućuju da ispitanici ne nalaze vezu između svog članstva u organizacijama civilnog društva i mogućih dobrobiti za njihovo kućanstvo ili pristup uslugama. Smatraju da je dobrobit veća za 'cjelokupnu zajednicu'.

Grupe također otvaraju razne mogućnosti za ljude. Te mogućnosti su navedene u slijedećem grafu.

DIJAGRAM 4: NOVE PRILIKE STVORENE SUDJELOVANJEM U GRUPAMA

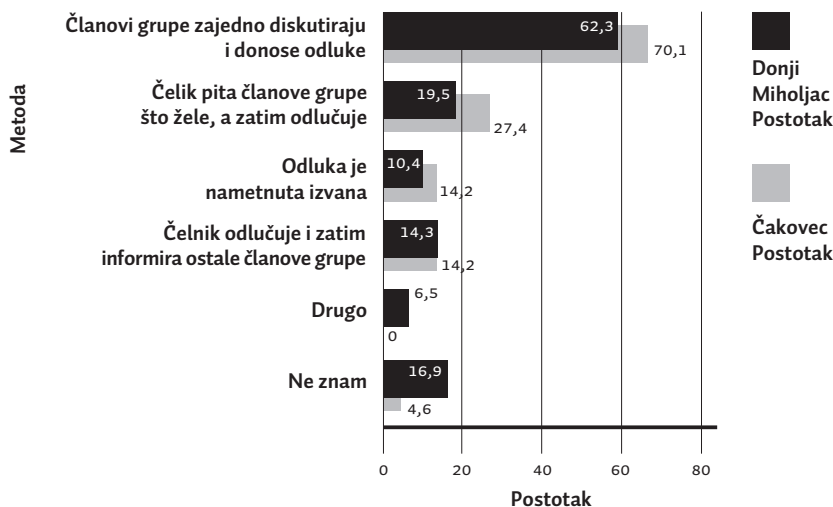
Ovi nalazi sugeriraju da bi organizacije u *Čakovcu* mogle djelovati prije kao organizacije za pružanje usluga; na primjer za pružanje mogućnosti lokalnim stanovnicima za pristup obrazovnim programima.

Ispitivači su postavili ispitanicima određena pitanja o ustroju dviju organizacija navažnijih za njihovo kućanstvo. Ova pitanja su se odnosila na raznolikost aspekata društvenog kapitala u 'povezivanju ili spajanju', kao što su članstva u grupama, proces donošenja odluka, vodstvo i suradnja između grupa unutar i izvan zajednice. Što se tiče članstva, većina članova grupa u *Čakovcu* i *Donjem Miholjcu* su iste nacionalnosti (83.8% odnosno 77.9%), religije (71.1% i 75.3%) i iz istog susjedstva. Više je heterogenosti u odnosu na rod, godine i zanimanje.

Učlanjenost u grupe je znatno porasla u zadnjih pet godina u *Čakovcu* (82.2% ispitanika je to izjavilo), ali manje u *Donjem Miholjcu* (gdje je to izjavilo samo 36.4%). Samo je manji dio stanovnika u *Čakovcu* (10.7%) izjavio da je njihova učlanjenost manja, dok je ovaj postotak u *Donjem Miholjcu* znatno veći (35.1%).

Odgovori sugeriraju da bi vodstvo i donošenje odluka unutar organizacija civilnog društva mogli biti prilično demokratični. Slijedeći dijagram pokazuje da ispitanici vjeruju da je velika većina odluka donešena od strane svih članova zajedno.

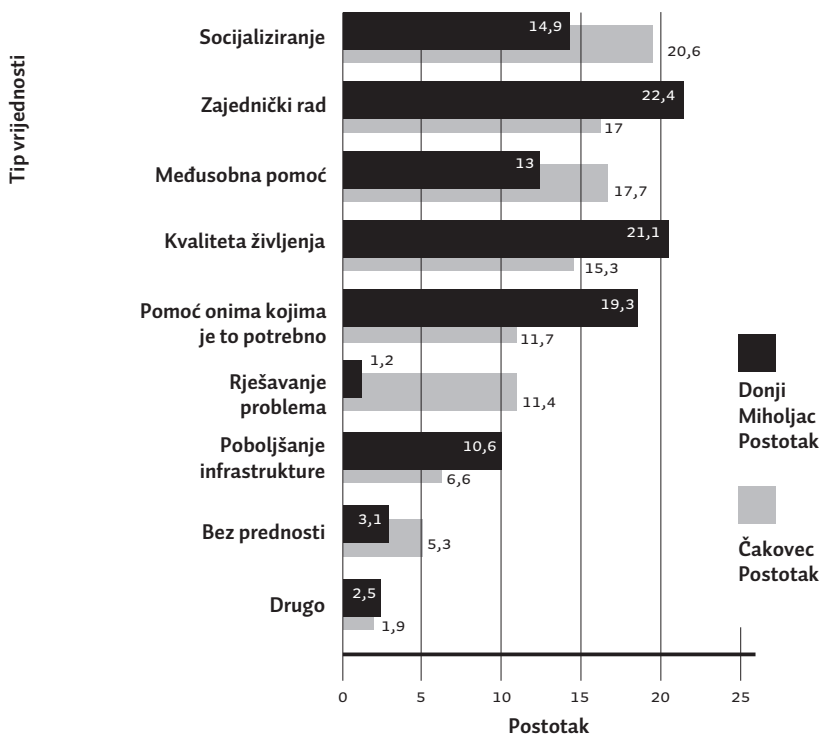
DIJAGRAM 5: KAKO SE DONOSE ODLUKE U GRUPI

Ovaj je obrazac potvrđen činjenicom da ispitanici vjeruju da su čelnici uglavnom izabrani od strane svih članova (73.1% u *Čakovcu* i 79.2% u *Donjem Miholjcu*).

Ispitanici su zatraženi da daju pregled najvažnijih prednosti inicijativa u zajednici. Slijedeći dijagram nazvan 'Vrijednosti udruga' prikazuje veliki broj različitih prednosti među kojima niti jedan faktor nije dominantan.

DIJAGRAM 6: VRIJEDNOSTI UDRUGA

Tri četvrtine (74.7% od 451 ljudi koji su odgovorili na pitanje) su izjavili da inicijative u zajednici nemaju štetne posljedice; ali ostaje jedna četvrtina koja vjeruje da postoje neke štetne posljedice. Najčešći prigovori u ovoj manjini su opisani kao: 'osobne nesuglasice, neprofesionalno ponašanje, i netransparento korištenje financijskih sredstava'.

4.03 Povjerenje i solidarnost

Razine povjerenja u zajednici su prilično visoke. Na razini od jedan od pet (jedan je najniža vrijednost a pet najviša), prosječni odgovori na pitanja su uvijek bili iznad tri. Rezultati dvaju pitanja su prikazani u tablici 'Povjerenje u zajednici'.

TABLICA 3: POVJERENJE U ZAJEDNICI

	ČAKOVEC		DONJI MIHOLJAC	
	AR. SREDINA	MOD	AR. SREDINA	MOD
Većini ljudi u susjedstvu se može vjerovati	3.92	4	3.81	4
Većina ljudi u susjedstvu je spremna pomoći	4.00	4	3.93	4

Više od dvije trećine ljudi u oba područja je izjavilo da je razina povjerenja u njihovom susjedstvu ostala ista u zadnjih deset godina. Više od pola ispitanika je bilo zadovoljno s razinom povjerenja, a oko trećina ispitanika nije bila niti zadovoljna niti nezadovoljna.

Povjerenje je variralo prema tome kome je trebalo vjerovati. Rezultati su prikazani u tablici 'Povjerenje u različite tipove ljudi'.

TABLE 4: POVJERENJE U RAZLIČITE TIPOVE LJUDI

	ČAKOVEC		DONJI MIHOLJAC	
	AR. SREDINA	MOD	AR. SREDINA	MOD
Ljudi iste nacionalnosti, etničke i jezične pripadnosti	3.49	4	3.91	4
Ljudi različite nacionalnosti, etničke i jezične pripadnosti	3.03	3	2.96	3
Lokalni vladini dužnosnici	2.34	2	2.56	3
Centralni vladini dužnosnici	2.03	2	2.40	2
Visoko kvalificirani stručnjaci	3.49	4	3.77	4
Poslovni vođe/poduzetnici	2.86	3	3.09	3
Voditelji nevladinih organizacija	3.00	3	3.07	3

Ljudi najčešće vjeruju ljudima iste nacionalnosti, etničke i vjerske pripadnosti. Visoko kvalificirani stručnjaci su dobili vrlo visoku razinu povjerenja dok su centralni i lokalni vladini dužnosnici dobili vrlo nisku razinu povjerenja. Voditelji nevladinih organizacija su u sredini. Svi detalji ovih odnosa mogu se pronaći u Dodatku G.

Povjerenje ima granice i ljudi su bili nesigurni u tome kakvu bi potporu mogli dobiti u hitnim slučajevima. Većina ljudi u Čakovcu je rekla da mogu računati na svoje rođake i na jednog do pet prijatelja. Ipak,

većina je izjavila da ne mogu računati na pomoć lokalnih stanovnika iz drugih etničkih grupa, crkve, organizacija u zajednici ili javnih institucija. Ovi podaci vrijede i za *Donji Miholjac* s tom iznimkom da crkva ponekad ima ulogu spasitelja u ovom mjestu. Organizacije u zajednici i javne institucije su zadnje na ljestvici po ovom pitanju.

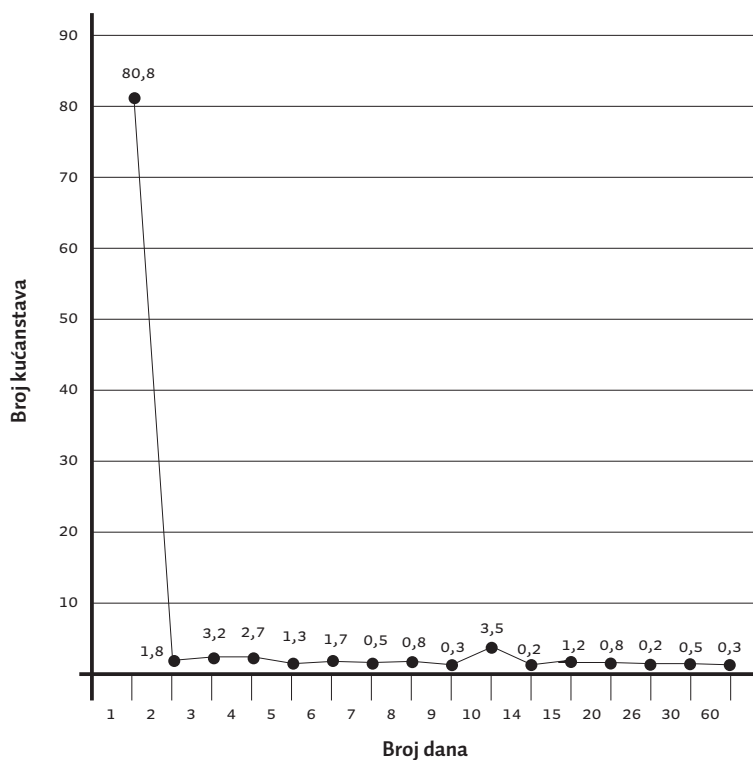
U oba mjesta, oko polovice ispitanika definitivno mogu računati na svoje susjede da im pričuavaju djecu, kućne ljubimce ili vrijedne stvari u slučajevima kad moraju hitno otputovati. Oko trećine ispitanika je izjavilo da se vjerovatno mogu osloniti na svoje susjede.

4.4 Zajedničko djelovanje i suradnja

Ovaj dio ispitivanja je istraživao da li i na koje načine članovi kućanstva surađuju s drugima za dobrobit zajednice. Postavljena je grupa pitanja kako bi se izmjerilo zajedničko djelovanje i suradnja u zajednici. Pitanja su uključivala sudjelovanje u lokalnim slavljinama, rad s drugima za dobrobit zajednice, broj dana sudjelovanja u aktivnostima zajednice i vjerojatnost suradnje u susjedstvu u rješavanju zajedničkog problema. Pored toga, postavljeno je pitanje o tome koliko su ljudi zadovoljni s razinom zajedničkog djelovanja u svom susjedstvu.

Kao i s članstvima u društvima, sudjelovanje u aktivnostima zajednice bilo je ograničeno na manjinu. Slijedeći dijagram pokazuje koliko je dana u posljednjih dvanaest mjeseci ispitanik ili bilo koji član kućanstva sudjelovao u aktivnostima zajednice.

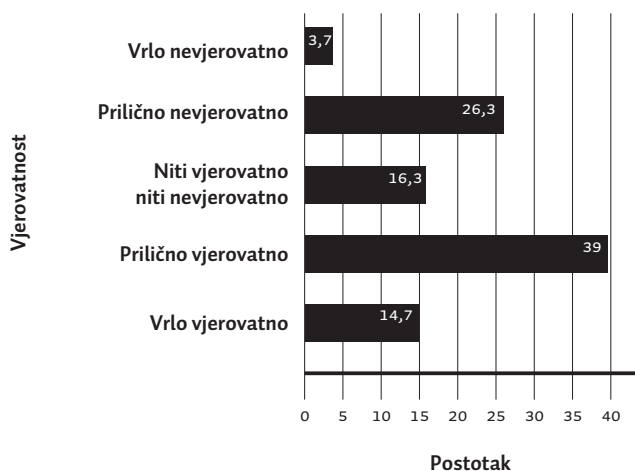
DIJAGRAM 7: SUDJELOVANJE U AKTIVNOSTIMA ZAJEDNICE

Nije bilo značajnije razlike u stopama sudjelovanja u aktivnostima zajednice između Čakovca i Donjeg Miholjca.

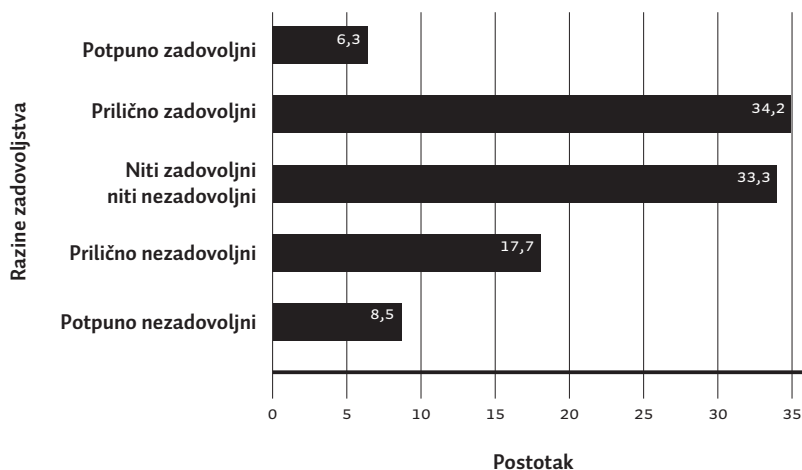
Usprkos niskoj razini sudjelovanja ispitanici su bili optimistični da bi, u slučaju nekog problema u njihovoj zajednici, ljudi zajednički surađivali u nastojanju da ga riješe. Dijagram prikazuje odgovore.

DIJAGRAM 8: SURADNJA ZAJEDNICE U RJEŠAVANJU PROBLEMA

Štoviše, bilo je više ljudi koji su bili zadovoljni razinama kolektivnog djelovanja u svojoj zajednici nego onih koji su bili nezadovoljni. Slijedeći dijagram prikazuje podjelu odgovora.

DIJAGRAM 9: RAZINA ZADOVOLJSTVA KOLEKTIVNIM DJELOVANJEM

4.05 Informacije i komunikacija

U *Čakovcu*, najvažniji izvori informacija o aktivnostima lokalne vlade su: lokalne novine (71.3%); radio (60.1%); i televizija (56.9%). U *Donjem Miholjcu*, izvori su: radio (65.8%); rođaci, prijatelji i susjedi (48.4%); lokalne novine (35.4%). U *Čakovcu*, ljudi dobivaju informacije o centralnoj vladi od: televizije (92.9%); radija (64.5%); nacionalnih novina (61%). U *Donjem Miholjcu* te su brojke slijedeće: televizija (84.5%); radio (70.2%); nacionalne novine (47.2%).

Najvažniji izvori informacija o mogućnostima zaposlenja u *Čakovcu* su (24.8% ispitanika je navelo ova tri kao prva) i lokalne novine (22.3% ispitanika navelo kao prvi), rođaci, prijatelji i susjedi (12.8%). U *Donjem Miholjcu*, rođaci, prijatelji i susjedi su daleko najvažniji izvori informacija o zaposlenju (41.6% ispitanika ovo navodi kao prvi izvor). Zdravstveni centri, zavodi za zapošljavanje i služba socijalne skrbi su bili na niskoj poziciji (za 9.3% prvi izvor, za 19.3% drugi).

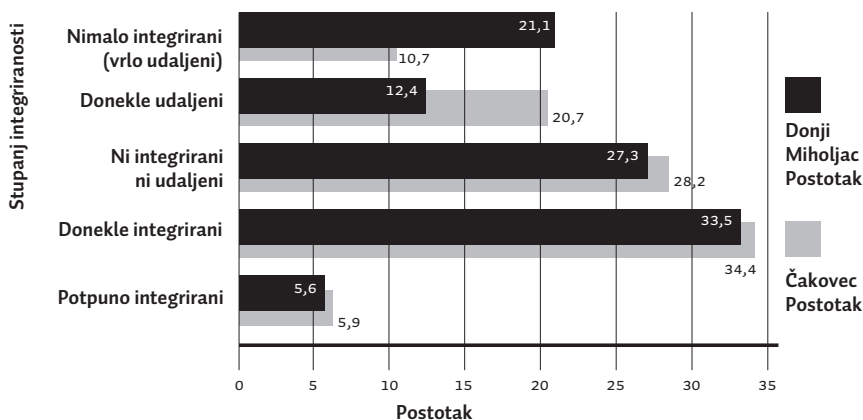
U *Čakovcu*, 56.3% ispitanika misli da je pristup općim informacijama puno bolji nego prije deset godina, dok to u *Donjem Miholjcu* misli samo 29.8% stanovnika – što odražava njihov osjećaj izoliranosti (opisano u prethodnom poglavlju). 38.5% u *Čakovcu* smatra da je istao isti u odnosu na 62.1% u *Donjem Miholjcu*. 52.6% ispitanika u *Čakovcu* i 46.6% u *Donjem Miholjcu* su izjavili da su prilično zadovoljni s količinom informacija koja im je dostupna. Također su prilično zadovoljni s kvalitetom tih informacija (46.5% u *Čakovcu*, 47.2% u *Donjem Miholjcu*).

4.06 Društvena kohezija i uključenost

U hrvatskom kontekstu, integriranost ima posebnu snagu. Hrvatska još uvijek osjeća posljedice domovinskog rata i mnogi kažu da u zemlji postoje duboke podjele. Naša anketa to uzima u obzir.

Prvo pitanje je glasilo 'U kojoj se mjeri osjećate integriranima u svoju zajednicu?'. Odgovori na to pitanje prikazani su u sljedećem grafikonu.

DIJAGRAM 10: INTEGRIRANOST U ZAJEDNICU

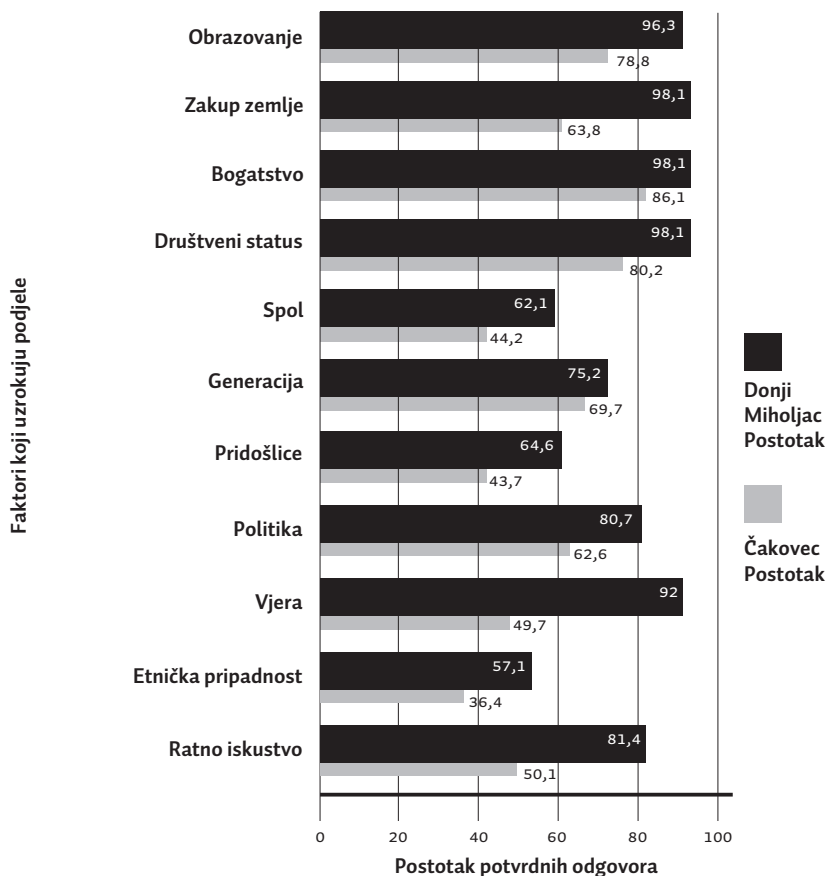

Iz grafikona je vidljivo da su obrasci integriranosti u Donjem Miholjcu i u Čakovcu slični, s razlikom što se u Donjem Miholjcu dvostruko više ljudi osjeća 'nimalo integriranim' ili 'vrlo udaljenim' nego u Čakovcu, no omjeri su obrnuti za odgovor 'donekle udaljen'.

U kojoj su mjeri ta društva podijeljena? Intervju je sadržavao nekoliko pitanja o ovoj temi. Ispitanicima je postavljeno pitanje o tome postoje li razlike u njihovim zajednicama.

Odgovori su prikazani u sljedećem grafikonu.

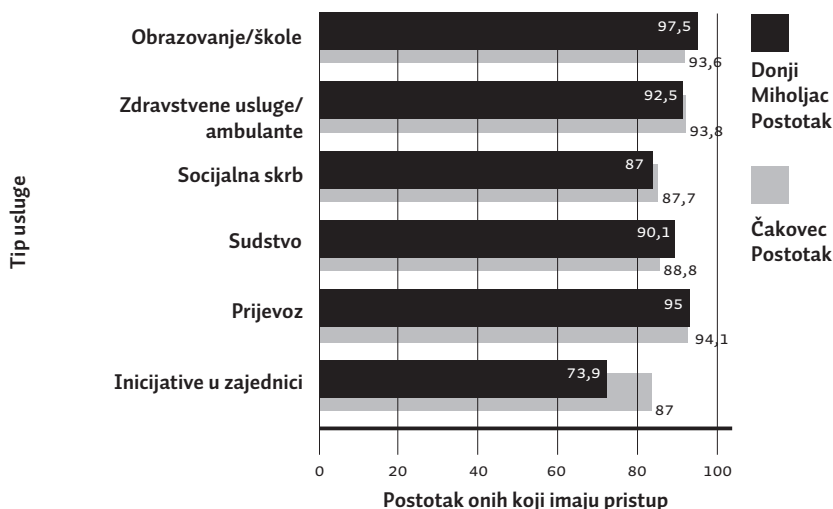
DIJAGRAM 11: RAZLIKE U ZAJEDNICAMA

Prema odgovorima ispitanika, čini se da je općenito više razlika prisutno u Donjem Miholjcu nego u Čakovcu u svakoj dimenziji. Tri najjače razlike prisutne su u tri strukturalna faktora kao što su zakup zemlje, bogatstvo i društveni status. Za usporedbu, etnička pripadnost pokazala se puno manje važnom.

Ove podjele nisu prepreka pristupu uslugama. Na obje lokacije, pristup raznim vrstama usluga je dobar. To je prikazano u sljedećem grafikonu.

DIJAGRAM 12: PRISTUP USLUGAMA

Ispitanicima je postavljeno pitanje u kojoj mjeri susreću ljude različite od sebe unutar društvenih grupa kojima pripadaju. Od njih se tražilo da pobliže označe u kojoj su mjeri ljudi koje susreću različiti na sljedeći način: 'svi su jednaki' (1), 'uglavnom su jednaki' (2), 'uglavnom su različiti' (3) ili 'svi su različiti' (4). Pitanja su se odnosila na dvije vrste okruženja: poslovno i neformalno.

Rezultati su prikazani u sljedećoj tabeli:

TABELA 5: SUSRETANJE RAZLIČITIH LJUDI

Okruženje	Statistički podaci	Etnička pripadnost	Ekonomski status	Društveni status	Vjerska pripadnost	Političko opredjeljenje
Poslovno	Mod	2	2	2	2	3
	St. dev.	0.66	0.64	1.40	1.84	2.48
Neformalno	Mod	2	2	2	2	2
	St. dev.	0.81	0.57	0.67	1.02	2.42

Lako je uočljivo da je najučestaliji odgovor bio 2: 'uglavnom su jednaki', u 9 od 10 mogućih situacija. Iz ovog rezultata možemo zaključiti da se ljudi ne susreću često s tipovima ljudi različitim od sebe.

Do sada smo u osnovnim crtama prikazali dimenzije razlika unutar zajednice. Jesu li ove društvene udaljenosti i razlike bitne? Postavili smo dva pitanja na tu temu. Prvo smo htjeli saznati da li te razlike uzrokuju probleme, a zatim vode li ka nasilju.

Kako se čini, odgovori na oba pitanja upućuju na zaključak da te razlike uglavnom ne uzrokuju aktivne probleme. Glavna tabela koja prikazuje u kojoj mjeri te razlike uzrokuju probleme nalazi se u dodatku H. Rezultati na skali od šest stupnjeva od 'uopće ne uzrokuju probleme' do 'u velikoj mjeri uzrokuju probleme' su svi bili na nižem dijelu spektra, a srednji rezultat je svega dvaput bio veći od 1,5 (između odgovora 'uzrokuju probleme u vrlo maloj mjeri' i 'uzrokuju probleme u maloj mjeri'). Tamo gdje su razlike bile veće, uglavnom su se zasnivale na strukturalnim problemima bogatstva i zakupa zemlje, a ne etničke ili vjerske pripadnosti, ili političkog opredjeljenja.

Što se tiče nasilja, čini se da je ono vrlo rijetko te su srednji rezultati na skali za sve varijable bili između 0 i 1, što navodi na zaključak da se radi o neznatnom problemu. Ponovno je uočljivo da su strukturalni problemi dobili više bodova od problema kulture ili etničke pripadnosti. Kao odgovor na pitanje o tome koliko se ispitanici osjećaju sigurnima kada su sami van kuće po mraku najčešći odgovor je bio da se osjećaju 'donekle sigurnima'. Većina ljudi smatra da se razina nasilja nije povećala od vremena prije rata.

Podaci upućuju na zaključak da su podjele u društvu latentne, a ne manifestne. Tome u prilog govori postotak od 2% ispitanika koji su se izjasnili kao potpuno nezadovoljni razinom integriranosti, a njih 10% su donekle nezadovoljni.

Ovi podaci ne bi trebali biti povod za pretjerano zadovoljstvo, no isto tako nema razloga za pretjeranu zabrinutost.

Detalj koji može biti bitan za razvoj je činjenica da se u tabeli 'Susretanje različitih ljudi' jedan rezultat izdvaja od ostalih. Radi se o iznadprosječnoj vjerojatnosti susreta s ljudima različitog političkog opredjeljenja. Također je zanimljiva visoka standardna devijacija u dimenziji vjerske pripadnosti. Ovo navodi na zaključak da političke i vjerske institucije možda mogu poslužiti kao sredstvo spajanja.

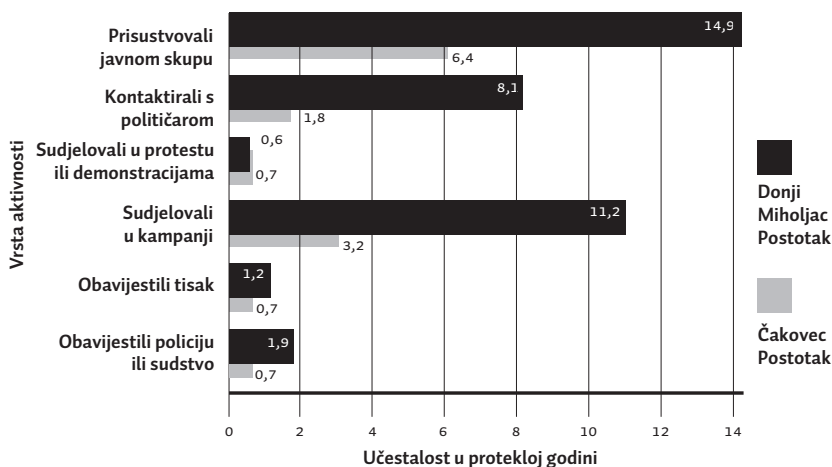
4.07 O snaživanje i političko djelovanje

Lokalno sudjelovanje u politici zajednice čini se da je vrlo nisko (i u skladu s niskim razinama sudjelovanja građana u mnogim dijelovima svijeta). Broj aktivista u zajednici je vrlo mali te je velik dio populacije neaktivan.

Mali postotak ljudi je u posljednjih dvanaest mjeseci prisustvovao sjednici gradskog vijeća (8,7%), susreo se ili pismeno kontaktirao s političarom (3,5%), sudjelovao u demonstracijama (0,7%), sudjelovao u izbornoj kampanji ili akciji informiranja (5,3%), kontaktirao s predstavnicima tiska (0,8%), ili kontaktirao javne institucije u vezi lokalnog problema (1%).

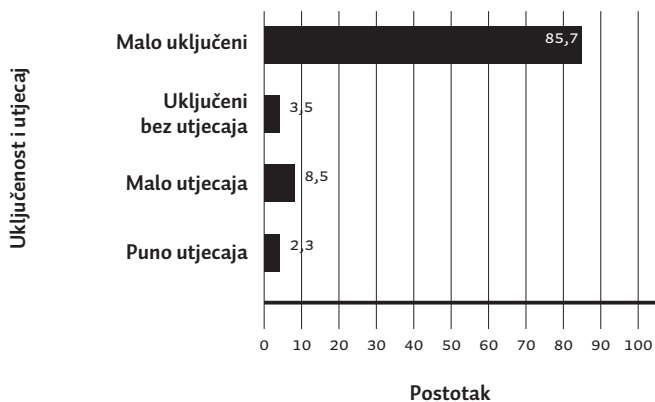
Sljedeći grafikon pokazuje učestalost sudjelovanja u raznim političkim aktivnostima tijekom proteklih godinu dana. Učestalost sudjelovanja je općenito veća u Donjem Miholjcu nego u Čakovcu, iako ni na jednoj lokaciji nije prelazila 15% populacije.

DIJAGRAM 13: SUDJELOVANJE U POLITICI

U objema zajednicama tek je manjina ispitanika bila politički aktivna. U sljedećem grafikonu su prikazani omjeri u kojima su ispitanici u uzorku bili uključeni u političku aktivnost zajednice; oni koji nisu bili odviše uključeni, oni koji su bili uključeni ali nisu imali utjecaja i onih koji su bili uključeni te su imali puno utjecaja.

DIJAGRAM 14: UKLJUČENOST I UTJECAJ

No istovremeno, visok postotak ispitanika je glasovao na posljednjim izborima i u Čakovcu (89,9%) i u Donjem Miholjcu (90,4%). Veći broj ispitanika iz Čakovca (53,1%) rekao je da bi glasao za kandidata druge etničke pripadnosti ili jezične skupine u odnosu na Donji Miholjac (26,7%).

Ispitanici su se vrlo negativno izjasnili kad im je postavljeno pitanje koliko lokalna vlast i lokalni vođe uzimaju u obzir interese ljudi pri donošenju odluka. U Čakovcu je 64,9% ispitanika reklo da se njihova mišljenja donekle uzimaju u obzir, a 33,7% da se nimalo ne uzimaju u obzir. U Donjem Miholjcu su rezultati još negativniji (53,4%, odnosno 33,7%). Ustvari, povjerenje u političare najmanje je u Donjem Miholjcu, gdje mnogi smatraju da im uopće ne mogu vjerovati (24,2%). Ovo odgovara nalazima profila zajednice. Za razliku od političara, mišljenja o liječnicima, medicinskim sestrama i nastavnicima puno su pozitivnija. No, kad je riječ o nevladinim udrugama, situacija je drukčija - samo 38,5% ispitanika u Čakovcu i 28,6% u Donjem Miholjcu smatraju da mogu imati povjerenja u djelatnike nevladinih udruga.

Većina ljudi je rekla da imaju jednako povjerenje u lokalnu vlast u odnosu na prije deset godina i u Čakovcu (63,1%) i u Donjem Miholjcu (60,9%). Prilično velik postotak (31,2% te 34,8%) ima manje povjerenja.

Samo 6,6% ispitanika u Čakovcu te 13% u Donjem Miholjcu reklo je da povremeno podmićuju službenike u upravi novcem ili darovima da bi ovi nešto za njih obavili. 63,3% ispitanika u Čakovcu i 66,7% u Donjem Miholjcu smatra da to povremeno ima učinka.

4.08 Izgradnja modela društvenog kapitala za Hrvatsku

Empirijski podaci koje smo do sad predstavili pokazali su odnos ljudi na dvije lokacije u Hrvatskoj prema šest domena društvenog kapitala kojima se služi Svjetska banka. Sada možemo postaviti ključno pitanje: 'Je li društveni kapital bitan pojam u Hrvatskoj?'

Da bi se došlo do odgovora na ovo pitanje, podaci iz ankete su prvo analizirani statističkom metodom faktorske analize, koja utvrđuje postoji li manji broj osnovnih trendova ili 'faktora' koji mogu objasniti varijancu u rezultatima. Rezultati su pokazali da to i jest tako. Zahvaljujući ovoj činjenici možemo izgraditi model društvenog kapitala koji je posebno relevantan u hrvatskom kontekstu.²⁷

Model koji je ovdje predstavljen treba promatrati kao radnu verziju te ga se može doraditi dodatnom analizom, prikupljanjem dodatnih podataka u drugim mjestima u Hrvatskoj i interpretacijom podataka koja bi uzela u obzir kulturološke specifičnosti sredine.

Faktorska analiza provedena je na podacima iz svake od šest domena koje koristi Svjetska banka. Unutar tih domena pronađeno je ukupno 14 poddomena:

1. ČLANSTVO U UDRUGAMA GRAĐANA

- a) *Članstvo ukućana u udrugama građana i sličnim društvima*: ovo je izravan pokazatelj pripadnosti građanskim skupinama.

2. POVJERENJE U OKOLINU

PRONAĐENE SU TRI VRSTE POVJERENJA:

- a) *Povjerenje u vodstvo i vlast*: sastoji se od povjerenja u centralnu vlast, lokalnu vlast, stručnjake, poslovne rukovoditelje te vođe nevladinih udruga.
- b) *Povjerenje zasnovano na identitetu (vlastitom i onom drugih etničkih skupina)*: sastoji se od povjerenja u ljude slične sebi kao i u one koji su različiti.
- c) *Povjerenje zasnovano na (dobrim) odnosima u okolini*: sastoji se od doživljaja međusobnih odnosa ljudi na lokalnoj razini.

²⁷ Više o statističkoj metodologiji koja je korištena možete saznati od CENTRIS-a na sljedećoj e-mail adresi: office@centris.org

Svaka od ovih poddomena bitna je komponenta povjerenja, no, kao što je razvidno, naglasak je na različitim tipovima ljudi u različitim situacijama.

3. KOLEKTIVNO DJELOVANJE I SURADNJA

- a) *Kapacitet zajednice*: sastoji se od želje za suradnjom među ljudima pri rješavanju problema i njihovim zadovoljstvom razinama kolektivnog djelovanja.
- b) *Angažiranost u zajednici*: sastoji se od sudjelovanja u proslavama i broju dana provedenih radeći u zajednici.

4. INFORMIRANOST I KOMUNIKACIJA

Mjerenje informiranosti i komunikacije zasnovano je na razini zadovoljstva količinom i kvalitetom informacija na osnovu kojih se donose odluke.

5. INTEGRIRANOST U ZAJEDNICU

PRONAĐENE SU ČETIRI VRSTE INTEGRIRANOSTI:

- a) *Susretanje na poslovnoj razini*: na osnovu društvene interakcije na radnom mjestu i u poslovnom okruženju.
- b) *Neformalno susretanje*: na osnovu društvene interakcije u neformalnim društvenim situacijama.
- c) *Vjersko i političko susretanje*: na osnovu vjerske ili političke pripadnosti.
- d) *Etnička i vjerska integriranost*: na osnovu etničkog i vjerskog identiteta.

6. OSNAŽIVANJE I DRUŠTVENI AKTIVIZAM

POKAZALO SE DA POSTOJE TRI VRSTE AKTIVISTA:

- a) *Svestrani aktivist*: intenzivno uključen u mnoge aktivnosti.
- b) *Selektivni strateg*: uključen u manji broj aktivnosti, ali od veće važnosti.
- c) *Direktni aktivist*: sudjeluje u demonstracijama i akcijama.

Ovih 14 poddomena su ključni faktori koje valja usporediti s varijablama u anketi koje se ne odnose na društveni kapital.

4.09 Ponovno sastavljanje elemenata

Nakon što smo dekonstruirali šest domena iz metodologije Svjetske banke, bilo ih je potrebno ponovno sastaviti.

Proveli smo faktorsku analizu 14 poddomena koja je pokazala ustroj društvenog kapitala zasnovan na šest ključnih dimenzija koje zajedno tumače 72,1% varijance.

Te dimenzije su prikazane u sljedećoj tabeli, uz njima pripadajuće faktorske saturacije.

TABELA 6: DIMENZIJE DRUŠTVENOG KAPITALA

Metoda komponente rotacije ²⁸	Komponenta					
	1	2	3	4	5	6
Članstvo u udrugama						0,72
Povjerenje u vodstvo i vlast			0,86			
Povjerenje u vlastiti i drugi etn.identitet			0,87			
Povjerenje u odnose u okolini					0,80	
Informiranost i komunikacija		0,95				
Integriranost na poslu				0,65		
Integriranost u društvenom životu		0,94				
Integriranost u političkim i vjerskim uvjerenjima				0,66		
Integriranost u etničkom i vjerskom životu				0,86		
Svestrani aktivizam	0,99					
Selektivna strategija u zajednici						0,61
Direktni aktivizam u zajednici	0,99					
Angažiranost u zajednici					0,33	0,43
Kapacitet zajednice					0,79	

Ovo je prilično jednostavno rješenje. Niže je navedeno svih šest faktora, a zasnivaju se na:

1. *'Aktivizmu u zajednici'*: dva od tri oblika uključenosti u zajednicu visoko saturiraju ovaj faktor. Ovaj faktor tumači 20,2% varijance.
2. *'Neformalnoj društvenoj interakciji'*: ovaj se faktor sastoji od integriranosti u društvenom životu i dobrog protoka informacija. Ovaj faktor tumači 14% varijance.
3. *'Povjerenju: u vodstvo, vlast i identitet'*: ovaj faktor tumači 12,3% varijance.

²⁸ Faktorska analiza je zasnovana na analizi glavnih komponenti varimax metodom. To je metoda kojom se služi Svjetska banka u studijama društvenog kapitala.

4. *'Integriranosti u prilično zatvorenim sredinama'* kao što su vjerske i političke udruge. Ovaj faktor tumači 9,5% varijance.
5. *'Povjerenju u okolinu'*: odnosi se na angažiranost i izgradnju kapaciteta zajednice. Ovaj faktor tumači 8,6% varijance.
6. *'Strateškom članstvu u udrugama građana'*: ovaj faktor tumači 6,7% varijance.

4.10 Karakteristike vezane uz društveni kapital

Rezultati su pokazali da su ispitanici s visokim rezultatom na šest skala koje mjere različite aspekte društvenog kapitala češće pridavali veću važnost *integriranosti različitih dijelova zajednice* od ispitanika s niskim rezultatom. Obje ove usporedbe su statistički značajne. Rezultati su prikazani u sljedećoj tabeli.

TABELA 7: KARAKTERISTIKE DRUŠTVENOG KAPITALA

	Važnost razine integriranosti	
	Korelacijski koeficijent	Razina važnosti (dvostrano testirano)
Povjerenje u okolinu	0,27	0
Integriranost u zatvorenim sredinama	0,26	0
Aktivizam u zajednici	0,14	0,001
Neformalna društvena interakcija	0,25	0
Povjerenje u vodstvo, vlast i identitet	0,15	0
Strateško članstvo u udrugama	0,13	0,002

Bitna je činjenica da je visok rezultat društvenog kapitala imao za posljedicu ne samo želju za jačom integriranosti u zajednicu, već i *osjećaj veće integriranosti*. Nadalje, visoki rezultat društvenog kapitala najčešće je značio veću vjerojatnost da pojedinac glasuje na izborima, no ne i vjerojatnost da glasuje za kandidata druge etničke skupine. Visoki rezultat društvenog kapitala ne govori nam o vjerojatnosti stjecanja prijatelja izvan vlastite nacionalne skupine. Ovi rezultati navode na zaključak da društveni kapital u svih šest dimenzija ima pozitivnu funkciju u zajednici te da može služiti za povezivanje različitih dijelova zajednice.

Uspoređujući Čakovec i Donji Miholjac, primjećujemo dvije značajne razlike. Jedna od njih se pojavljuje na skali društvenog aktivizma u zajednici.

TABELA 8: DRUŠTVENI AKTIVIZAM U ZAJEDNICI

Lokacija	Aritmetička sredina	Standardna Devijacija	Standardna pogreška aritmetičke sredine
ČAKOVEC	4,06	1,59	0,08
DONJI MIHOLJAC	4,53	1,85	0,15

Statistička značajnost ove razlike je $<0,01$.

Druga razlika je vezana uz neformalnu društvenu interakciju.

TABELA 9: NEFORMALNA DRUŠTVENA INTERAKCIJA

Regija	N	Aritmetička sredina	Standardna Devijacija	Standardna pogreška aritmetičke sredine
ČAKOVEC	439	4.43	1.69	0.08
DONJI MIHOLJAC	161	4.78	1.52	0.12

Statistička značajnost ove razlike je $<0,05$.

Pri interpretaciji ovih rezultata treba uzeti u obzir činjenicu da se ljudi u Čakovcu, kao što smo ranije vidjeli, češće učlanjuju u udruge građana od ljudi u Donjem Miholjcu. Čini se da obje lokacije posjeduju društveni kapital, ali da u Donjem Miholjcu on ima više neformalna obilježja.

4.11 Karakteristike vezane uz demografiju

Od sveukupnog broja ispitanika, njih 311, koji su zaposleni, češće su imali više rezultati u svih šest domena društvenog kapitala od onih nezaposlenih, njih 289.

TABELA 10: KARAKTERISTIKE VEZANE UZ ZAPOSLENOST

	Zaposlenost – glavni ispitanik	Aritmetička sredina
Društveni aktivizam u zajednici	DA	4,36*
	NE	4,02
Neformalna interakcija	DA	6,16
	NE	6,02
Povjerenje u vlast i identitet	DA	4,58
	NE	4,47
Integriranost u relativno zatvorenim skupinama	DA	7,51
	NE	7,57
Okolina i odnosi u zajednici	DA	17,22
	NE	16,53
Strateško članstvo u udrugama građana	DA	6,08
	NE	5,68*

*Značajnost <0,05

Iako su dvije od ovih razlika statistički značajne, razlika u rezultatima za zaposlene i nezaposlene nije izrazita. Ostalih demografskih razlika nije bilo mnogo. Nije bilo razlika po kriteriju vjere, iako je bilo teško vršiti usporedbu s obzirom da su ispitanici iz uzorka u velikoj većini katolici, a brojke u ostalim kategorijama su bile premale da bi se mogle vršiti valjane usporedbe. Još jedan značajan rezultat odnosio se na ispitanike koji primaju potporu i one s invaliditetom - ove su skupine uglavnom imale niski rezultat društvenog kapitala kod mjerenja strateškog članstva u udrugama građana, ali je razlika bila vrlo mala (značajnost <0,05).

Iz ovih rezultata općenito možemo zaključiti da ljudi višeg ekonomskog statusa (oni koji zarađuju vlastitim radom, a ne oni koji primaju potporu) uglavnom imaju viši rezultat društvenog kapitala. Iz podataka nije moguće zaključiti na koji način ove dvije činjenice utječu jedna na drugu. Moguće je da ljudi s višim rezultatom društvenog kapitala upravo zbog toga poboljšavaju svoj ekonomski status, no isto tako je moguće da ljudi višeg ekonomskog statusa češće sudjeluju u aktivnostima koje povećavaju njihov društveni kapital. Treće moguće objašnjenje jest da se radi o nekoj vrsti odnosa uzajamne koristi u koji su uključeni mnogi faktori.

4.12 Zaključak

Društveni kapital je važan konstrukt u Hrvatskoj i sastoji se od šest različitih dimenzija. On je pozitivna snaga koja ima moć povezivanja različitih dijelova zajednice. Društveni kapital povezan je s ekonomskim statusom, iako iz analize nije razvidno da li društveni kapital utječe na razvoj ekonomskog statusa, ili ekonomski status utječe na društveni kapital, ili se utjecaj pak vrši istovremeno u oba smjera. Ekonomska važnost društvenog kapitala mogla bi se utvrditi dodatnim istraživanjima, a rezultati ovog rada navode na zaključak da bi ih bilo vrijedno provesti.

5. Karakteristike društvenog kapitala koji povezuje, odnosno spaja, na institucionalnoj razini

5.01 Uvod

Kao što smo spomenuli u poglavlju 1.2, cilj ovog projekta jest da pomogne razvoj metodologije kojom se može koristiti Zaklada, čija je misija poticanje lokalnih organizacija civilnog društva. Stoga nam je jedan od prioriteta bio da istražimo sociološki pristup društvenom kapitalu. O ključnim sastavnim komponentama društvenog kapitala koje su općenito prihvaćene bilo je govora u poglavlju 4. Međutim, znanost je poprilično zanemarila jedno specifično obilježje složenog pojma društvenog kapitala, a to su uloga i vrijednost aspekata koji povezuju i spajaju te aktivnosti udruga kojima je cilj promicanje tolerantnijeg pristupa drugim društvenim skupinama kroz razvoj ‘slabih veza među ljudima’ i povećanje protoka informacija da bi se omogućilo bolje organizirano kolektivno djelovanje.

Uz osnovne komponente koje čine društveni kapital, stvoren je niz pretpostavki o karakteristikama organizacija koje bi mogle poticati daljnji razvoj društvenog kapitala. To su:

- (i) *Izravne interakcije*: za razvoj građanskih stavova je djelotvornije kada se građani okupljaju unutar organizacija, nego kada doprinose samo financijski.
- (ii) *Raznolikost članova*: ako sastav neke udruge oslikava lokalne jezične, vjerske, etničke i druge društvene razlike unutar lokalne populacije, to će rezultirati širenjem povjerenja među njima, ali i među ljudima izvan udruge.
- (iii) *Pripadanje raznim udrugama*: ako su ljudi istovremeno članovi više udruuga to može dovesti do stvaranja kontakata među njima, koje se opisuju kao ‘labave veze među ljudima’.

- (iv) *Odnosi u horizontalnim mrežama*: češće dolazi do uzajamnosti i reciprociteta kada građani imaju priliku raditi zajedno u organizacijama koje se zasnivaju na ravnopravnim odnosima, nego kada rade u hijerarhijskim strukturama.
- (v) *Udruge s transparentnim obrascima demokratskih vrijednosti*: otvorenost, transparentnost i demokratičnost nisu samo vrijednosti same po sebi, već su također i izvor društvenog kapitala, što pomaže unapređenju upravljanja.
- (vi) *Udruge koje se bave materijalnim potrebama nekog područja*: lokalni društveni kapital je lakše mobilizirati kada su zadovoljene potrebe marginaliziranih skupina.
- (vii) *Neke vanjske funkcije udruga*: pomoć građanima da se koriste izvorima i povezivanje s političkim procesom.

Napravili smo studije manjeg broja organizacija civilnog društva na naše dvije lokacije te smo ove pretpostavke uključili u raspored intervjua. Potrebno je naglasiti da je glavni cilj izrade ove studije bio *pokazati na primjeru kako i u kojoj mjeri organizacije koje povezuju i spajaju funkcioniraju na ove dvije lokacije*.

5.02 Uzorak studije

Proučili smo šest organizacija na svakoj lokaciji i izradili studije svakog pojedinog slučaja: dvije udruge umirovljenika, dvije zadruge, dvije udruge osoba s invaliditetom, dvije političke stranke, dvije udruge za slobodno vrijeme, odnosno kulturu, jedne ženska udruga te jedne udruga mladih. Iz intervjua smo dobili informacije o nastanku i razvoju tih udruga, njihovom sastavu, aktivnostima kojima se bave, njihovom sustavu uprave i organizacijskoj kulturi te njihovim institucionalnim vezama.

5.03 Nalazi

Prvo je bilo potrebno saznati je li organizacija formalno registrirana kao pravni entitet prema Zakonu o udrugama. Većina zemalja u regiji (zemlje srednje i istočne Europe te republike bivšeg Sovjetskog Saveza) je u proteklih deset godina usvojila zakone koji reguliraju osnivanje

udruga civilnog društva. S dolaskom demokracije mnoge su se udruge brzo registrirale, no nisu ništa učinile pa su stoga postojale samo kao ime i broj u lokalnom registru. No, načelo koje je tada ustanovljeno je vrlo važno. Prema njemu te udruge postoje u institucionalnom okviru, bez obzira na to što imaju ograničena sredstva i mali broj članova. Ovo naglašava još jednu vrlo važnu činjenicu koju naglašavaju politolozi, a to je da organizacije civilnog društva ne samo da nisu u vakumu, već njihova opstojnost na ovaj ili onaj način često ovisi o potpori države. Ovom se tezom detaljnije bavi ovo poglavlje.

Dok je Jugoslavija, kao jednostranačka država, nudila mogućnosti lokalnog sudjelovanja u sporstkim, kulturnim i drugim volonterskim udrugama za slobodno vrijeme, istovremeno se nije poticalo uključivanje u druge vrste građanskih aktivnosti. Promicale su se jedino one aktivnosti koje su se odnosile na potrebe posebnih društvenih skupina ili su okupljali pojedine etničke manjine. Zanimljiv je podatak da su od dvanaest udruga u našem uzorku samo udruge umirovljenika postojale u prošlom režimu. Štoviše, njihovi počeci sežu do 40-tih godina dvadesetoga stoljeća kada su osnovane kako bi pomogle riješiti stambeno pitanje umirovljenika, zbrinjavale njihove društvene potrebe i osmišljavale načine provođenja slobodnog vremena te, na koncu, nudile posmrtnu pripomoć. Drugim riječima, ove udruge umirovljenika nisu djelovale samostalno, već ih je stvorila država koja je i definirala opseg njihovih aktivnosti. Udruge koje su se osnivale odmah nakon ovih, u ranim devedesetima, bile su političke stranke, što možda i ne čudi, s obzirom da je tada nastala nezavisna hrvatska država. Ove su se udruge oformile da bi promicale određene političke programe, što je uključivalo promicanje zakonskih prava građana, stvaranje uvjeta za ulaganje u svojim gradovima te poboljšanje kontakta političara s lokalnim stanovništvom.

Udruge invalida iz našeg uzorka osnovane su 1998. godine, kada su se otcijepile od postojećih pa su to jedine ostale udruge iz našeg uzorka koje su postojale više od pet godina. No, njihovo otcjepljenje možemo pripisati različitim faktorima: u jednom slučaju su osnivači smatrali da je lokacija postojeće udruge u velikom gradu previše udaljena od njenih korisnika. U drugom slučaju, udrugu su osnovali nezadovoljni članovi nekoliko udruga invalida u regiji. Motivacija za njihovo osnivanje došla je iz tri glavna izvora: nova društvenopolitička klima koja je dopuštala pojedincima da reagiraju na ideje i inicijative koje su dolazile izvan zemlje; rat, koji je proizveo velik broj žrtava te se za njihove potrebe država nije mogla pobrinuti, i kao treće, počeci pokreta za 'prava', koji se bavio

posebnim potrebama i pravima osoba s invaliditetom. Sve ostale udruge, među kojima ima i onih koje čini samo jedna osoba koja djeluje iz svog doma bez sredstava, osnovane su nakon 2000. godine. U trenutku kad smo završili s intervjuima, ove su udruge zajedno brojile ukupno 14.787 članova. No, što se tiče brojnosti članova pojedinih udruga, postoje ogromne razlike pa tako jedna od zadruga ima svega pet članova, dok jedna od dviju udruga umirovljenika ima čak 10.500 članova.

Iako nijednu od ovih organizacija lokalne vlasti ne financiraju dugoročno, osam od njih dvanaest je primilo neku vrstu pomoći, kao što su, na primjer, besplatno korištenje prostorija ili pošteđa od troškova održavanja radionice, no čak je i tu minimalnu pomoć dvoje ispitanika opisalo na sljedeći način:

“Pomoć je sporadična...uplate stižu rijetko, a kad i stižu, često nisu na puni iznos jer lokalne vlasti kažu da nemaju dovoljno novaca u proračunu.”.

Sedam udruga koje su primile sredstva od centralne vlasti imale su malo više sreće, no čak se i ovdje radilo tek o pomoći pri pokretanju udruge, u slučaju zadruga, ili o plaćanju seminara o poljodjelstvu i radionice za djecu školskog uzrasta. Izniman je slučaj udruge invalida kojoj je vlada pokrila i troškove trogodišnjeg programa, no i to se na kraju svelo na vrlo ograničenu financijsku pomoć.

Što se tiče ostalih vanjskih sredstava, samo je jedna udruga iz našeg uzorka primila novac od USAID-a. Jedna je dobila financijsku pomoć iz privatnog sektora, a još tri udruge su prikupile nešto sredstava od donacija lokalnog stanovništva. Općenito možemo zaključiti da je financiranje na obje lokacije vrlo slabo, što potvrđuje dojam da lokalne organizacije imaju mnogo poteškoća u pronalaženju sredstava te da mali broj njih ima članove koji primaju plaću za rad u udruzi. Iako je samo jedna udruga do sada primila sredstva od Nacionalnog fonda za razvoj civilnog društva, sama činjenica da je takav fond osnovan kao najvažniji lokalni donator organizacijama civilnog društva u Hrvatskoj dobar je znak za budućnost.

Samostalne udruge moraju privući članove da bi preživjele, a ponekad je nužno naplaćivati članarinu, kao što je bio slučaj u sedam od dvanaest udruga u uzorku. Međutim, tri od njih sedam dalo je do znanja da se naplata članarine ne provodi strogo, iako je obavezna. S druge strane, druge dvije udruge imaju puno strožu politiku i isključuju

članove koji ne plaćaju godišnju članarinu. Možda je teško za shvatiti da većina ovih udruga, usprkos ovim okolnostima imaju problema s pridobivanjem novih članova. To znači da u nekim slučajevima radionice okupljaju premalo ljudi, ili da je stvarni angažman članova slab. No, reakcija na ovu situaciju je pozitivna utoliko što se pojedine udruge trude pronaći nove različite načine pridobivanja novih članova, kao što su posjeti školama, oglašavanje na lokalnoj radio stanici, organiziranje foruma za pojedine skupine te internet. Ove akcije nadopunjuju osnovni način pridobivanja novih članova, a to je po čuvanju ili sudjelovanjem ljudi u pojedinim radionicama ili kulturnim manifestacijama.

S obzirom na razmjernu etničku homogenost u Čakovcu (93,37% Hrvata) i Donjem Miholjcu (94,65% Hrvata), vrlo mali broj udruga smatra da je bitno imati podatke o vjerskoj ili etničkoj pripadnosti svojih članova (ili korisnika), što možda i ne čudi. Većina intervjuiranih ispitanika često je naglašavala da su im članovi svi iste etničke skupine. Činjenica da je u Čakovcu registrirano 3,63% Roma, a 2,45% stanovništva Donjeg Miholjca čine Srbi može navesti na zaključak da bi registriranje tih ključnih podataka moglo pomoći pri izgradnji *kapitala koji povezuje*. S druge strane, ako postoje strukturalni faktori koji sprječavaju da se na osnovu tih podataka djeluje te ako prikupljanje tih podataka postane zakonska obveza, onda bi moglo doći do neželjenih posljedica pa bi ti podaci mogli biti štetni za odnose među etničkim skupinama. Na primjer, kako su nam rekli u udrugama za osobe s invaliditetom, postoji snažna korelacija između ljudi s invaliditetom i niskim stupnjem obrazovanja. To često znači da je u toj populaciji velik broj siromašnih. Pošto romski građani iz niza razloga nisu u mogućnosti dokumentirati svoj invaliditet, nije im omogućeno članstvo u ovim udrugama.

Ne samo da glavne ciljne skupine većine ovih udruga uvijek pripadaju samo jednoj etničkoj skupini (što potvrđuje nalaz anketiranja kućanstava), već su članovi pojedinih udruga ujedno i pripadnici pretežno istoga spola – u nekima od udruga iz uzorka članovi su pretežno muškarci, dok su u drugima to uglavnom žene. Stupanj obrazovanja i dobna skupina također su uglavnom homogeni unutar udruga. Jedina varijabla po kojoj se članovi razlikuju jest mjesto otkuda dolaze, a to su različita sela ili dijelovi grada, a ponekad su miješano zaposleni i nezaposleni.

Udruge uglavnom vode volonteri, koji smatraju da su im vještine vođenja i organizacije nedostatne te im nije lako pridobiti nove članove

uprave. No, intervjui su pokazali da o ovom pitanju postoje proturječni stavovi. Na primjer, dok predsjednik jedne od udruga za osobe s invaliditetom tvrdi da nije teško uvjeriti ljude da aktivno sudjeluju u svojoj udruzi:

‘Osobe s invaliditetom se rado angažiraju u udruzi i vide to kao priliku da doprinesu svojim radom i budu aktivni’

druga udruga za osobe s invaliditetom o svojim članovima govori na sljedeći način:

‘Pasivni su... nitko ni za što nije odgovoran.... slab je odaziv na sastancima’.

Osim različitih pogleda na stupanj aktivizma, intervjui s članovima jedne od zadruga navodili su na zaključak da su članovi koji su se zaista angažirali to činili jer su smatrali da imaju *osobnu dobit*, što ilustrira sljedeća izjava:

‘Ljudi se učlanjuju jer prepoznaju financijsku dobit... svi su članovi jednako angažirani u vođenju udruge jer im je to u interesu’.

No čak i kad su pojedinci motivirani da se učlane, kao što je slučaj u drugoj zadruzi, rezultat je često amaterizam, što može imati samo negativan učinak na razvoj zadruge:

‘Često izostaje kontinuirani trud i planiranje razvoja struktura zadruge te provedba poslovnih planova’.

Ukupni dojam koji se stiče iz intervjua jest da su članovi i vođe udruge slabo motivirani za aktivno sudjelovanje u svojoj udruzi, što dokazuje i sljedeća izjava:

‘Većina naših članova je nedovoljno aktivna, a čak se i za vodstvo udruge često kaže da su nemotivirani te predsjednik mora sam organizirati sve aktivnosti.’

Ono što je ključno za uspjeh jedne udruge jest postojanje skupa jasnih procedura vezanih uz njen ustroj i funkcioniranje. To se odnosi na

način donošenja odluka, redovitost održavanja i ulogu skupština članova te distribuciju dokumentacije o pitanjima koja se tiču udruge. Iako svi ovi kriteriji nisu zadovoljeni, većina udruga uglavnom ima jasne procedure donošenja odluka. No, čini se da puno veći problem predstavlja provođenje ovih pravila uz puni angažman članova.

Ovakav nedostatak angažmana u upravljanju udrugama je pronađen i u drugim studijama,²⁹ no taj je nalaz u suprotnosti s onim iz anketiranja kućanstava, koji kaže da ispitanici na obje lokacije vjeruju da su članovi vrlo angažirani u procesu donošenja odluka te da igraju važnu ulogu u odabiru vodstva (vidi grafikon 5 u poglavlju 4). Također, 58,7% ispitanika u Čakovcu te 66,2% u Donjem Miholjcu za sebe kažu da su 'donekle aktivni' u udrugama.

Faktori koji su potrebni da se osnuje udruga – izvor prihoda, sposobnost privlačenja članova te ustroj uprave – čine kontekst unutar kojeg udruge pokreću svoje aktivnosti. Tabela 11 daje detaljniji prikaz čitavog raspona aktivnosti u koje je tih dvanaest udruga bilo uključeno. Naš cilj pri tom je objasniti naše viđenje razvoja organizacija civilnog društva te načina na koji one svojim aktivnostima pomažu održati društveni kapital koji zbližava, razvijati društveni kapital koji povezuje i potaknuti nastajanje društvenog kapitala koji spaja.

Mnoge nove organizacije civilnog društva općenito često organiziraju društvene, kulturne ili obrazovne aktivnosti koje su ponekad zasnovane na modelu samopomoći. Te aktivnosti stvaraju kontekst unutar kojeg se pojedinci mogu družiti i zbližavati na osnovu svojih zajedničkih interesa. One pomažu održavati društveni kapital koji zbližava, a to se može odnositi i na akcije pružanja humanitarne ili materijalne pomoći posebnim skupinama u lokalnom stanovništvu kojima je to potrebno.

Kako se organizacije razvijaju i uče o potrebama svojih zajednica, one često proširuju svoje aktivnosti i počinju pružati informacije o smještaju, zdravstvenoj i socijalnoj skrbi građanima kojima je to potrebno i koji na tu pomoć imaju pravo. Na taj način udruga razvija usluge zastupanja. Ove vrste aktivnosti pomažu u razvoju društvenog kapitala koji povezuje tako što daju građanima mogućnost da se koriste novim resursima te na taj način potiču stvaranje šireg povjerenja i reciprociteta koji nadilaze interese jedne skupine.

29 Knight, B and Stokes, P (1996) *The Deficit in Civil Society in the UK*, Foundation for Civil Society, Birmingham; Hall, P. (1999) 'Social Capital in Britain', *British Journal of Political Science*, 29: 417-461.

Stjecanjem iskustva, znanja i samopozdanja, a ovisno o snazi, vještini i motivaciji vodstva, organizacije mogu proširiti svoju ulogu zastupanja te postati tradicionalnom interesnom skupinom, odnosno posrednikom između građana i formalnih institucija. Kao primjer, njihov cilj može biti da olakšaju građanima pristup lokalnim javnim uslugama. Krećući se ovom razvojnom putanjom, neke udruge mogu uz usluge zastupanja i posredovanja početi i mobilizirati građane da se zalažu za promjene na razini lokalne vlasti i uprave pa čak i provoditi ankete ili još opsežnija istraživanja o potrebama, potraživanjima i pravima skupina građana koje okupljaju oko sebe. Rezultati takvih istraživanja mogu pak doprinijeti razvoju državne politike. Ovakve aktivnosti potiču stvaranje društvenog kapitala koji spaja.

Ovaj pristup je korišten u sljedećoj tabeli koja prikazuje aktivnosti dvanaest udruga iz uzorka.

TABELA 11: AKTIVNOSTI UDRUGA

AKTIVNOST	UDRUGE	VRSTA DRUŠTVENOG KAPITALA
Društvene / kulturne / obrazovne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Sve udruge osim jedne (jedna od zadruga) organiziraju društvene, kulturne i obrazovne aktivnosti, kao što su umjetničke radionice, koncerti, zborovi, šahovski klubovi, čitanje poezije, sportska natjecanja, edukacija o zdravlju, edukacija o poljodjelstvu, kompjutorski tečajevi te okrugli stolovi. 	<p>• KOJI ZBLIŽAVA</p> <p>Ove aktivnosti često igraju temeljnu ulogu u povezivanju ljudi i njihovom druženju unutar lokalnih zajednica te na taj način stvaraju osjećaj identiteta i zajedničkog cilja. Neke od ovih aktivnosti mogu pomoći pri gradnji veza između zajednica u slučaju kad različite udruge surađuju ili njihovi članovi dolaze iz različitih skupina.</p>
Rješavanje materijalnih potreba	<ul style="list-style-type: none"> • Ženska udruga planira pokrenuti program pomoći onima koji ne mogu dobiti mjesto u lokalnim staračkim domovima te razmišlja o otvaranju prihvatnog centra za žene. • Jedna od udruga umirovljenika ima štednu zadrugu za posmrtnu pripomoć, program beskatnatnih kredita za svoje korisnike te organizira posjete u bolnicama i u kućama. • Druga udruga umirovljenika nudi rehabilitaciju i terapiju u toplicama za bolesne umirovljenike ili umirovljenike s invaliditetom. • Obje političke stranke osiguravaju humanitarnu pomoć građanima iz ranjivih skupina. • Jedna od organizacija za slobodno vrijeme skuplja novac za humanitarne potrebe. 	<p>Pružanje humanitarne pomoći služi kao mehanizam kolektivnog rješavanja problema tako što pokušava riješiti osnovne potrebe ranjivih skupina u zajednici. Međutim, da bi se promijenio položaj zakinutih zajednica potreban je dodatan angažman.</p>
Pristup javnim dobrima	<ul style="list-style-type: none"> • Obje udruge za osobe s invaliditetom nude usluge informiranja o zakonskim pravima svojih korisnika. • Ženska udruga surađuje s lokalnim domovima zdravlja te lokalnim poreznim upravama kako bi informirala svoje korisnike o njihovim pravima. 	<p>• KOJI POVEZUJE / SPAJA</p> <p>Ove aktivnosti počinju djelovati kao spona između države i građana.</p> <p>Zastupanje određenih skupina također pomaže pri posredovanju između države i građana i može rezultirati osnaživanjem onih koji su fizički, socijalno ili ekonomski zakinuti.</p>

Zastupanje	Obje udruge za osobe s invaliditetom bave se zastupanjem i podrškom.	
Vođenje kampanji	<ul style="list-style-type: none"> • Objе udruge za osobe s invaliditetom uključene su u javne rasprave o zakonskom okviru za ljude s invaliditetom uz djelomičan uspjeh u unošenju arhitektonskim promjena u javnoj gradnji. • Udruga mladih bila je uključena u akciju informiranja o problemima Roma, no ne smatraju se aktivističkom udrugom. • Jedna od političkih stranki se u gradskoj skupštini zalaže za rješavanje niza problema, kao što su gradnja nogostupa, zabrana prometovanja teškim kamionima glavnim prometnicama te gradnja odlagališta otpada u blizini vodova. • Druga stranka organizira predavanja o funkcioniranju lokalne vlasti, sudjeluje u lokalnim akcijama kao što su čišćenje rijeke, a skrenula je pažnju vlasti na problem dvostrukog oporezivanja građana koji su radili u Sloveniji. • Jedna od udruga umirovljenika je nekad organizirala grupne aktivnosti, no zbog slabog odaziva lokalne vlasti gube entuzijazam. 	<p>• KOJI SPAJA</p> <p>Ovim se aktivnostima pokušava utjecati na politiku i stvoriti društvene promjene za korisnike tih udruga.</p>
Promicanje transparentnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Jedna politička stranka se zalaže za veću transparentnost lokalne vlasti i veću odgovornost prema građanima. 	<p>Ovi nalazi pokazuju da nijedna od ovih organizacija nije u mogućnosti prikupljati podatke za istraživanje koje bi moglo biti upotrebjeno za razvoj politike te jedino politička stranka radi na povećanju transparentnosti javnih institucija.</p>
Rad na politici vlasti	<ul style="list-style-type: none"> • Nema dokaza da bilo koja od ovih udruga istražuje političke probleme. • No, jedna od njih ima predstavnika u vijeću mladih gradske skupštine. 	

Kako je već rečeno, Hrvatska, kao dio bivše Jugoslavije, nije u svom političkom i društvenom diskursu poznavala ideju osnivanja autonomnih organizacije od strane građana čiji bi cilj bio zadovoljavanje potreba *interesnih skupina* u javnoj domeni. Međutim, jaz između građana i države je toliko velik da je nužno da postoje nedržavne organizacije kako bi mogle posredovati u tom odnosu. Funkcije koje one mogu obavljati su ključne i konkretne; one pomažu povećati protok informacija, olakšavaju pristup uslugama, povezuju građane s državnim sustavom i vladom te im pomažu da utječu na donošenje odluka i politici (Warren 2001). U tome su uspješniji ako surađuju s drugim akterima, posebice uredima lokalne vlasti i drugim javnim institucijama (kao na primjer centrima za zdravstvenu i socijalnu skrb) u svom nastojanju da izazovu društvene promjene koje bi unapredile život lokalnog stanovništva ili posebnih skupina unutar njega. Iz nalaza se vidi da političke organizacije obavljaju funkcije spajanja češće od ostalih. To potvrđuje nalaz iz ankete. Udruge za osobe s invaliditetom sa svojim korisnicima također provode vrlo širok spektar aktivnosti koje zbližavaju, povezuju i spajaju.

Organizacije iz našeg uzorka uglavnom vjerno ocrtavaju iskustvo organizacija civilnog društva u širem hrvatskom društvu, a karakterizira ih slaba povezanost među udrugama i nedostatne vještine međusobnog udruživanja.³⁰ Na primjer, samo tri od dvanaest udruga usko je surađivalo s drugim organizacijama civilnog društva. No, zajednički projekti udruge mladih i jedne od udruga osoba s invaliditetom pokazale su članovima potonje udruge da se pri toj suradnji smanjuje njihov osjećaj izoliranosti. Članovi udruge mladih su pak imala osjećaj da doprinose nečem 'većem i važnijem' ako izađu iz uskih okvira vlastitih interesa. Udruga za osobe s invaliditetom također se udružila s jednom skupinom umirovljenika u organizaciji dobrotvornog koncerta.

No, ponavljamo da su podaci koje smo dobili iz intervjua s ispitanicima stvaraju proturječnu sliku. Jedna od političkih stranaka koja je surađivala s nekoliko organizacija civilnog društva primjetila je da je *'uska suradnja u određenim aktivnostima ključ razvoja alternativnih argumenata i stvaranja pritiska za društvene promjene'*, no zatim dodala da se *'taj potencijal dovoljno ne iskorištava u zajednici'*.

Drugim riječima, predstavnik koji je u ovom slučaju govorio u ime organizacije prepoznaje da suradnja svakako ima pozitivan, no da do nje jednostavno ne dolazi. Izjave drugih ispitanika potvrđuju ovu tvrdnju.

30 Bezovan, G, op cit, 2002

'Nema ozbiljne suradnje. Postoji samo još jedna organizacija s kojom bismo mogli surađivati, ali oni su 'previše alternativni' za nas.'

'U kontaktu smo s drugim nevladinim udrugama, no ti su kontakti uglavnom privremeni, a ne kontinuirani. Partnerstvo ili pomoć u pojedinim programima ili projektima, kao ni sudjelovanje u akcijama se jednostavno nisu ostvarili.'

'Pokušali smo surađivati s drugim udrugama u široj zajednici, no samo smo s jednom ostvarili suradnju. Zajedno smo pokrenuli akciju čišćenja rijeke.'

Ovi odgovori pokazuju da je bilo pokušaja uske suradnje s drugim lokalnim inicijativama. Izjave dvoje intervjuiranih ispitanika upućuju na zaključak da se organizacije lakše povezuju kada neki članovi istovremeno pripadaju barem dvjema inicijativama:

'Suradnja je uspješnija ako je neki naš član istovremeno član drugih organizacija. Ova veza olakšava suradnju među organizacijama u zajednici.'

'Ja sam predsjednik ove organizacije kao i još jedne udruge i to pomaže suradnji.'

U našem uzorku postoje neke naznake, iako su daleko od dokaza, da su kontakti među udrugama i zajedničke aktivnosti lakši kada su tu uključene i državne ili međunarodne organizacije. Evo kako to vidi dvoje ispitanika:

'Do sada smo imali bolju suradnju s organizacijama izvan naše zajednice, u smislu savjetovanja, razmjene informacija i povezivanja.'

'Imamo bolju suradnju sa sličnom organizacijom u Sloveniji i trenutno istražujemo mogućnost suradnje sa našim partnerima iz Slovenije i Mađarske u pristupu fondovima Europske Unije.'

Ponovno napominjemo da ove informacije treba kritički promatrati – dok s jedne strane, u dva primjera, udruge za sebe kažu da su surađivale sa šest ili sedam državnih organizacija, s druge strane je iz

intervjua vidljivo da su neke od tih suradnji ustvari primanje pomoći ili podrške od resursnih nevladinih udruga te da se ne radi o pravom partnerstvu. No, u dva slučaja suradnje između sličnih tipova udruga na državnom nivou (kao na primjer udruge mladih ili udruge osoba s invaliditetom) članovi su osjećali su njihove udruge stekle veći potencijal da utječu na politiku ili društvene promjene.

Profili zajednica koje smo izradili upućuju na zaključak da je za lokalne organizacije civilnog društva najvažniji odnos s lokalnim i općinskim vlastima. U našoj studiji četiri udruge taj odnos opisuju kao dobar;

'Imamo slične ideje i planove. Od njih očekujemo da redovito osiguravaju sredstva kojima plaćamo honorare voditeljima radionica. Jedan od naših članova član je i općinskog Vijeća mladih.'

'Dobro surađujemo s lokalnim vlastima. Osigurali su prostor za civilne inicijative, a surađujemo i na održavanju kompjuterskih tečajeva'.

I doista, *'surađnja je uvijek uspješnija ako je jedan od naših članova istovremeno i član lokalnog vijeća'*.

Ispitanici koji su u intervjuu izrazili ova mišljenja su u svakom slučaju na ovaj ili onaj način dobili pomoć od lokalne vlasti. U slučajevima gdje su volonterske organizacije iz bilo kojeg razloga imale lošija iskustva, vrlo su otvoreno kritizirali lokalne političare, što ne čudi. Često su ih optuživali da ne služe interesima građana:

'Niti jedna od naših inicijativa nije do sad bila prihvaćena. Trebalo bi provesti kadrovske promjene u lokalnoj vlasti. Mi moramo surađivati s pojedincima koji bi po mogućnosti bili bolje upoznati s različitim potrebama i inicijativama'.

'Naši pokušaji da utječemo na donošenje odluka nisu bili uspješni. Nema dovoljno razumijevanja za naš rad'.

'Htjeli smo provesti združeni program Europske Unije, no to se nije realiziralo zato što lokalne vlasti nisu surađivale. Kad god smo lokalnu upravu pokušali upoznati sa situacijom, najčešće nije bilo interesa. Svi naši programi i aktivnosti do sada bile su im od pomoći'.

Što se tiče međuorganizacijskih odnosa, odnosi s javnim sektorom se mogu opisati kao slabi i nesustavni. Ovaj nalaz ne iznenađuje, no činjenica da jedna organizacija dobro surađuje s centrom za socijalnu skrb, jedna s poreznom upravom te da je jedna od zadruga povezana s osnovnim školama daju razloga za optimizam.

Tim više, naši su intervjui pokazali da nekoliko udruga upravo planira nove aktivnosti koje, ne samo da zahtijevaju podršku lokalnih vlasti, već im mogu biti od pomoći u provođenju vladinog programa decentralizacije. Dvije udruge su predale prijedloge projekata zapošljavanja svojih korisnika koji mogu, kako oni smatraju, 'državi smanjiti teret osiguravanja financijske pomoći'. Jedna druga udruga razvija program edukacije za rukovoditelje u javnom sektoru, a jedna bi se htjela uključiti u program dostave toplog obroka starijim ljudima.

5.04. Zaključak

Većina udruga iz našeg uzorka možemo opisati kao inicijative za zbližavanje te možemo reći da su očito višestruko korisne zajednici. Ovo potvrđuju i rezultati anketiranja kućanstava prema kojima 70% članova zajednice smatra da im udruge čiji su članovi služe kao mjesto gdje se mogu 'družiti, raditi zajedno, pomagati jedni drugima i poboljšati kvalitetu života'. Manji dio njih (30%) je rekao da te udruge obavljaju ključne funkcije 'pružanja pomoći ljudima u zajednici kojima je pomoć potrebna, rješavanja lokalnih problema te poboljšanja infrastrukture'. Ovaj posljednji skup funkcija najbolje se ostvaruje razvijanjem strategija povezivanja ili spajanja, no prema našoj analizi udruge vide se da tek njih nekoliko počinje usvajati ovu taktiku.

Iako nipošto ne želimo reći da su organizacije civilnog društva jedini proizvođači društvenog kapitala, one to mogu uspješno činiti jedino ako postoji trajna i sinergična interakcija s javnim institucijama, koje su pak pod jakim utjecajem politike vlasti. (U slučaju Hrvatske, ta je politika trenutno pod jakim utjecajem strategije pristupanja Europskoj Uniji). Da bi se ove udruge razvijale, nužan je sustavni napredak u tri smjera: (i) poboljšanje vještina rukovođenja u organizacijama civilnog društva kako bi one mogle izrađivati održive strategije razvoja, (ii) stvaranje boljih međuorganizacijskih interakcija, i (iii) težnja ka strategijama koje organizacijama civilnog društva omogućavaju pristup i dobre odnose s tijelima javne uprave, u prvom redu uredima lokalne vlasti, misleći pri-

tom i na službenike i izabrane vijećnike.

Mijenjanje struktura, uključujući prijenos ovlasti s centralne vlasti na lokalnu, te osnivanje novih institucionalnih kompleksa (kao što su Zaklada za razvoj civilnog društva) zasigurno će doprinijeti tim promjenama.

6. Zaključci i preporuke

6.01 Zaključci

Civilno društvo i dalje je nov pojam u hrvatskom društvu. Postao je legitiman sredinom 90-tih godina dvadesetog stoljeća kada su se pojavile nove civilne inicijative unatoč dvama nepogodnim povjesnim uvjetima: dugotrajni komunistički režim i domovinski rat. Iako je postignut veliki napredak u rastu broja organizacija civilnog društva, treba još mnogo učiniti da se izgradi infrastruktura za razvoj civilnog društva, uključujući i solidnu osnovu za financiranje. Zaklada za razvoj civilnog društva je prvi hrvatski autohtoni donator i može odigrati ključnu ulogu u oblikovanju civilnog društva. Zaklada je ušla u drugu godinu djelovanja, a 2005. godina povoljna je prilika za novi početak. Ova studija pomaže u toj zadaći tako što istražuje 'društveni kapital', koji je prema mišljenju mnogih ključna komponenta u razvoju modernih demokracija.

Naši nalazi pokazuju da je društveni kapital složeni problem. Mišljenja ljudi su dvosmislena i nejasna te često obojena njihovim trenutnim interesima i brigama, a ne širim i sustavnijim pogledom na društvo. Primjer ovoga je opis Donjeg Miholjca koji su dali ispitanici u našem profilu zajednice, kad ga nazivaju letargičnim i kažu da mu nedostaje pozitivne energije. No ti isti ispitanici istovremeno govore o poprilično velikom broju akcija u toj zajednici u koje su se građani uključili. Ovo viđenje su potvrdili i rezultati anketiranja kućanstava koji su pokazali da je zajednica u Donjem Miholjcu angažiranija od one u Čakovcu. Ovaj nalaz pokazuje da je potrebno koristiti različite metode da bi se proniknulo u složenost naizgled jednostavnih mišljenja.

DRUŠTVENI KAPITAL JE KORISTAN POJAM ZA HRVATSKU. NA OSNOVU NAŠIH NALAZA, ON IMA ŠEST DIMENZIJA:

1. Aktivizam u zajednici -
2. Neformalna društvena komunikacija -
3. Povjerenje u vodstvo, vlast i identitet -
4. Integriranost uvjerenja -
5. Povjerenje u odnose u okolini -
6. Strateško članstvo u udrugama građana -

Naše istraživanje potvrđuje vrijednost društvenog kapitala. U svakoj od ovih šest dimenzija postoji pozitivna i značajna korelacija sa željama za većom 'integriranosti u zajednici' i osjećajima 'integriranosti u zajednici'. Čak štoviše, učlanjivanjem u volonterske udruge građani stiču određene pogodnosti i mogućnosti, što se vidi u grafikonima 3 i 4 u četvrtom poglavlju.

Postoje naznake da je društveni kapital povezan s ekonomskim statusom. Iako je potrebno dodatno istraživanje da bi se preciznije odredio ovaj odnos, to može značiti da postoji osnova da društveni kapital, osim što predstavlja dobro samo po sebi, postane instrument ekonomskog razvoja.

Studija pokazuje da bi društveni kapital mogao biti djelotvorniji nego što jest u ovom trenutku. U lokalnim zajednicama često izostaje sustavni razvoj, što znači da je malo ljudi trenutno uključeno u aktivnosti zajednice. Čak štoviše, naši nalazi o volonterskim udrugama pokazuju da su one relativno krhke. Iako se pokazalo da mogu biti od koristi svojim članovima, postoje četiri razloga iz kojih one nisu korisne zajednici u mjeri u kojoj bi to mogle biti:

- i. Uglavnom su orijentirane na sebe i zaokupljene svojim potrebama, umjesto da budu orijentirane prema van.
- ii. Nemaju dovoljno sredstava.
- iii. Same određuju svoj položaj prema drugima jer nisu dovoljno stimulirane izvana.
- iv. Imaju nisku razinu vještina vođenja i upravljanja.

Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj mora postati visoki prioritet. Treba ga shvaćati kao komponentu dobrog društva u kojem je nemoguće odvojiti društveni razvoj od ekonomskog.

Za budući razvoj bi moglo biti korisno razlučiti ulogu države i njenu financijsku pomoć od uloge drugih donatora, kao što je Zaklada. Ključni zadatak države bi trebao biti da jamči *osnovnu socijalnu pomoć* kroz svoj sustav usluga. Ako hrvatska Vlada krene putem kojim su išle mnoge vlade prije nje, doći će do neumoljivog rasta pojave u kojoj volontere zamjenjuju plaćeni profesionalci, što je u mnogim zemljama iskrevilo ulogu volonterskog sektora. Privatne zaklade imaju mogućnost suprotstaviti se ovom trendu fokusirajući se na razvoj inicijativa civilnog društva, a posebno pomagajući udrugama da organiziraju aktivnosti koje vode povezivanju i van njihovih granica. Privatne zaklade bi isto tako trebale osigurati sredstva koja bi omogućila zapošljavanje ljudi u području razvoja zajednice, što bi stvorilo solidnu bazu za razvoj građanskih inicijativa. Na taj način bi država lakše mogla provoditi politiku decentralizacije jer bi mogla angažirati volonterske udruge da osiguraju pomoć siromašnima ili marginaliziranim skupinama.

6.02 Preporuke

Planovi za decentralizaciju Hrvatske su već u tijeku. Vladina politika socijalne skrbi (koja bi dijelom mogla biti vođena analizom društvenog kapitala) će se dobrim dijelom usredotočiti na smanjenje društvenih i ekonomskih podjela, povećanje prijemljivosti i odgovornosti javnih institucija te na olakšavanje uključivanja građana u svoju zajednicu. Vrlo je vjerojatno da će organizacijama civilnog društva biti namijenjena važna uloga u ovoj strategiji. Preporuke koje slijede sastavljene su s tim pretpostavkama.

PREPORUKE ZA VLADU I LOKALNE VLASTI TIJELA JAVNOG SEKTORA BI TREBALA:

- odrediti ulogu koju mogu imati organizacije civilnog društva u provođenju njihove politike te precizirati i objaviti svoje prioritete za financiranje
- provoditi programe financiranja organizacija civilnog društva i ugovore u okviru Kodeksa dobre prakse u raspodjeli javnih sredstava te poštivati načela pravednosti, dosljednosti i transparentnosti koje taj dokument nalaže.
- provoditi analizu lokalnih potreba koristeći prilagođeni alat za izradu profila zajednice upotrebljen u ovoj studiji.

- razvijati strategije za jačanje sektora civilnog društva, kao što su osiguravanje sredstava za edukacijske programe o vodstvu, upravljanju i partnerstvu.

PREPORUKE ZA ZAKLADU ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA I PRIVATNE DONATORE U HRVATSKOJ

- Zaklada bi trebala ponoviti studiju društvenog kapitala u iste dvije regije za pet godina kako bi mogla ocijeniti njen učinak.
- Prije toga, Zaklada bi trebala provesti slično istraživanje negdje drugdje kako bi dodatno testirala i razvila našu analizu.
- Zaklada bi trebala prilagoditi alat za izradu profila zajednice za upotrebu u provođenju analize potreba te kako bi olakšala akcijsko planiranje u lokalnoj zajednici. Ovaj instrument bi trebao biti dostupan lokalnim vlastima i organizacijama civilnog društva.
- Zaklada bi trebala financirati zaseban program pod nazivom 'Povezivanje zajednica' ili slično, koji bi trebao sadržavati kriterije vezane uz aspekte organizacija civilnog društva koje povezuju i spajaju. Ovaj bi program trebalo evaluirati služeći se nekim metodama iz ove studije.
- Zaklada bi trebala zaposliti ljude u području razvoja zajednice kako bi se stvorila solidna baza za razvoj građanskih inicijativa.
- Zaklada, kao i drugi privatni donatori, bi trebala nastaviti pomagati i jačati volonterske aktivnosti, odnose s upravom, uključivanje korisnika u izradu programa, implementaciju i evaluaciju, edukacijske programe o rukovođenju i upravljanju, međuorganizacijsko povezivanje te međusektorske inicijative. To se može učiniti u obliku financiranja programa, edukacije ili tehničke pomoći, analize primjera dobre prakse i razmjene iskustava između uspješnih organizacija.
- Zaklada i drugi privatni donatori bi trebali poticati i financijski pomagati organizacije civilnog društva u razvoju metoda za utjecanje na politiku i izazivanja društvenih promjena.

PREPORUKE ZA ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA BI TREBALE:

- razmjenjivati dobru praksu i razmišljati o razvoju originalnih načina *privlačenja novih članova* koji reflektiraju sastav njihove zajednice u smislu etničke pripadnosti, jezika, društvenog statusa i vjere, *pratiti* te podatke i *zadržati članove* na način da osiguraju kvalitetne ak-

- ktivnosti koje povezuju građane s državom.
- razmjenjivati dobru praksu i razmišljati o razvoju originalnih aktivnosti koje stimuliraju i jačaju društveni kapital koji povezuje i spaja tako da i marginalizirane skupine mogu dati svoj doprinos društvenim promjenama.
 - razmjenjivati dobru praksu i razmišljati o sklapanju partnerstava s drugim organizacijama civilnog društva te tijelima javnog i privatnog sektora. Treba biti posebno pažljiv pri razvijanju zajedničkih ciljeva i određivanja prirode tih partnerstava.

DODATAKA

PETNAEST GRADOVA KOJIMA JE ZAKLADA DODIJELILA MALU FINANCIJSKU POTPORU

Grad	Županija	Broj		Broj naselja	Etnička pripadnost %		Bošnjaci	Romni
		stanovnika			Hrvati	Srbi		
Belišće	14. Osječko-Baranjska	11,786	9		93.61	2.04	0.03	1.36
Čakovec	20. Međimurska	30,455	14		93.37	0.47	0.04	3.63
Crikvenica	8. Primorsko-Goranska	11,348	4		90.02	2.21	0.62	0.46
Donja Stubica	2. Krapinsko-Zagorska	5,930	10		95.45	0.29	0.02	0.03
Donji Miholjac	14. Osječko-Baranjska	10,265	7		94.65	2.45	0.10	-
Koprivnica	6. Koprivničko-Križevačka	30,994	9		94.76	1.75	0.13	0.00
Opatija	8. Primorsko-Goranska	12,719	10		86.85	2.67	0.35	0.01
Osijek	14. Osječko-Baranjska	114,616	11		86.58	7.65	0.18	0.11
Petrinja	3. Sisačko-Moslavačka	23,413	55		82.35	12.00	0.57	0.06
Rijeka	8. Primorsko-Goranska	144,043	2		80.39	6.21	1.37	0.01
Rovinj	18. Istarska	14,234	2		65.94	3.51	1.81	0.03
Slatina	10. Virovitičko-Podravska	14,819	15		85.82	10.34	0.07	-
Split	17. Splitsko-Dalmatinska	188,694	8		95.15	1.61	0.24	0.00
Velika Gorica	1. Zagrebačka	63,517	58		94.20	1.59	0.53	0.20
Vinkovci	16. Vukovarsko-Srijemska	35,912	2		88.99	7.00	0.17	0.32

DODATAK B**DODATNE STATISTIKE O DVA GRADA KOJA SU IZABRANA ZA STUDIJU**

Rod

Grad	Muškarci	Žene
Čakovec	48.52%	51.47%
Donji Miholjac	48.70%	51.30%

Dob

Grad	0-17 godina starosti	Ženska radna snaga (15-59), muškarci (15-64)	60 godina i iznad
Čakovec	22.54%	67.00%	16.79%
Donji Miholjac	22.45%	64.48%	19.07%

Ljudi s posebnim potrebama

Grad	Ljudi s posebnim potrebama
Čakovec	8.12%
Donji Miholjac	7.96%

Vjerska pripadnost

Grad	Katolici	Pravoslavci	Muslimani	Židovi	Ateisti
Čakovec	90.36%	0.38%	0.36%	0.03%	2.77%
Donji Miholjac	93.50%	1.96%	0.33%	0.01%	1.23%

TIP KUĆANSTVA

Grad	Jezgra obitelji			Kućanstva bez obitelji				
	Ukupno	Par bez djece	Par s djecom	Majka s djecom	Otac s djecom	Ukupno član	Jedan član	Više članova
Čakovec	90.20%	21.90%	55.93%	10.09%	2.28%	18.42%	17.38%	1.04%
Donji Miholjac	83.92%	22.40%	51.27%	8.31%	1.93%	21.70%	20.47%	1.24%

GLAVNI IZVORI PRIHODA

Grad	Prihod od stalnog zaposlenja i mirovine	Prihod od stalnog zaposlenja i mirovine	Prihod od stalnog zaposlenja i drugi prihod (prihod od vlasništva itd.)	Samo mirovina i socijalna pomoć	Mirovina i socijalna pomoć	Mirovina i drugi prihod (prihod od vlasništva itd.)	Samo socijalna pomoć	Samo prihod od vlasništva	Samo povremena vrsta pomoći od drugih	Druga vrsta prihoda	Bez prihoda
Čakovec	40.21%	2.59%	1.82%	16.77%	0.18%	0.69%	2.76%	0.16%	0.36%	1.27%	31.40%
Donji Miholjac	29.76%	0.50%	2.26%	18.41%	0.13%	0.71%	2.48%	0.26%	0.19%	1.19%	43.58%

Status zaposlenosti

Grad	Zaposleni u bilo kojem sektoru vlasništva	Samozaposleni bez drugih zaposlenika	Samozaposleni na vlastitim domaćinstvima, bez drugih zaposlenika	Samozaposleni, sa zaposlenicima	Samozaposleni na vlastitim domaćinstvima, sa zaposlenicima	Oni koji rade na bazi ugovora o radu, autorskog ugovora ili dobivaju naknadu u gotovini	Nepplaćeni član obitelji koji pomaže u tvrtci, u domaćinstvu ili u vlasništvu drugog člana obitelji	Nepplaćeni član obitelji koji pomaže u domaćinstvu	Drugi zaposlenici	Nezaposleni
Čakovec	34.34%	1.30%	4.29%	2.63%	0.02%	0.39%	0.15%	0.33%	0.10%	7.32%
Donji Miholjac	26.94%	0.62%	1.6%	1.32%	0.02%	0.32%	0.06%	0.16%	1.5%	9.99%

Zanimanje

Grad	Zakonodavci, viši službenici i menadžeri	Visokokvalificirani stručnjaci	Tehničari i pridruženi stručnjaci	Činovnici	Uslužna zanimanja, prodavači u trgovinama i na tržnicama	Poljoprivrednici i ribari	Obitnici pridružena zanimanja	Operateri na strojevima i u postrojenjima, i monter	Osnovna zanimanja	Oužane snage
Čakovec	2.50%	4.26%	8.03%	5.04%	5.83%	4.73%	9.51%	4.75%	4.16%	3.35%
Donji Miholjac	1.26%	2.73%	4.86%	4.22%	6.54%	2.48%	6.58%	5.60%	4.45%	0.49%

DODATAK C

METODOLOGIJA KARTIRANJA ZAJEDNICE

Tri grupna intervjua vođena su na svakom lokalitetu:

- I. Sudionici u prvoj grupi bili su predstavnici javnih službi, privatnog sektora i udruga (uključujući Katoličku crkvu) iz centra grada.
- II. Sudionici u drugoj grupi bili su predstavnici socijalnih službi i građani koji žive u predgrađu.
- III. Sudionici u trećoj grupi bili su kombinacija ljudi iz grada i onih iz predgrađa.

24-ero ljudi sudjelovalo je na vježbi u Donjem Miholjcu: 10 osoba u prvoj grupi, 4 u drugoj i 10 u trećoj. 30-ero ljudi sudjelovalo je na vježbi u Čakovcu: 10 osoba u prvoj grupi, 9 u drugoj i 11 u trećoj.

Kartiranje resursa započelo je tako da je prva grupa nacrtala kartu zajednice, koja je potom upotrijebljena kao baza za lociranje resursa zajednice i predmet rasprave u sve tri grupe.

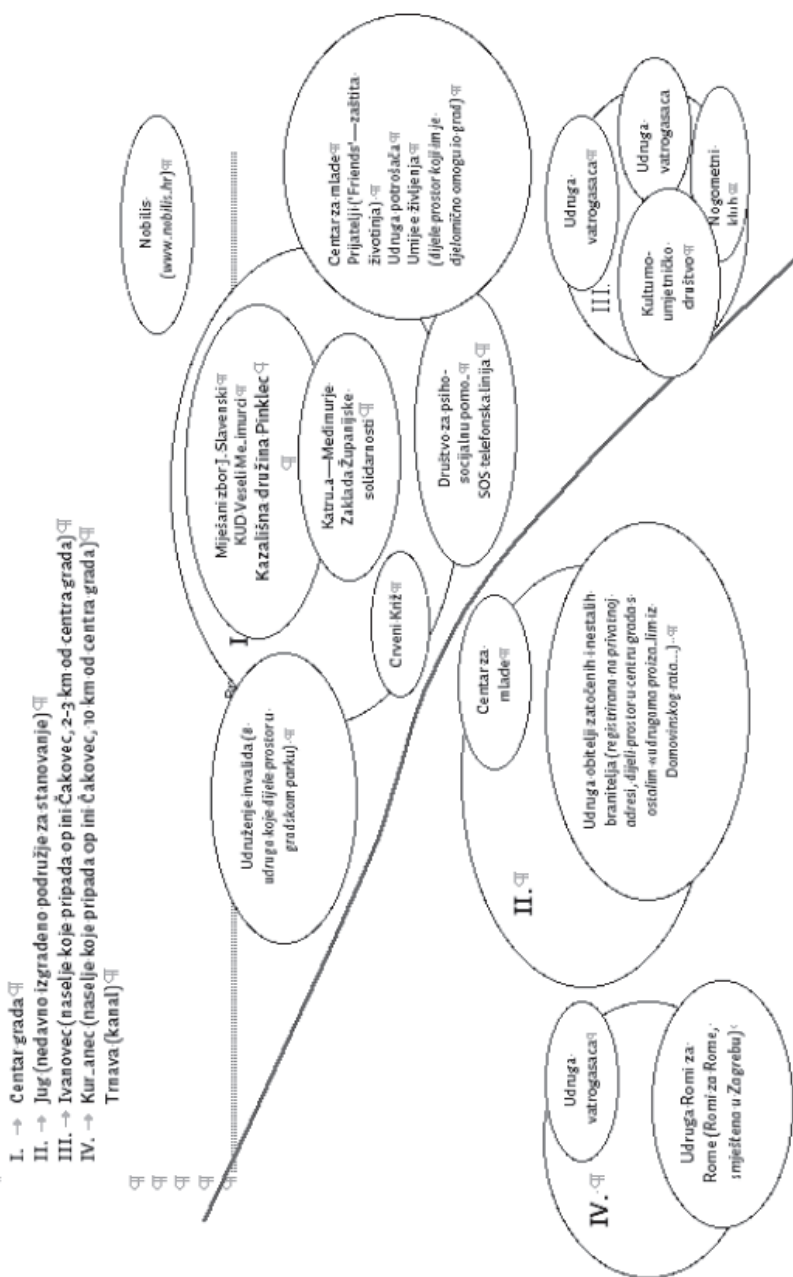
DODATAK D

Shematski prikaz udruga i nevladinih organizacija po lokalitetima spomenutih za vrijeme grupnih intervjua u Čakovcu

- I. Centar grada
 - II. Jug (nedavno izgrađeno područje za stanovanje)
 - III. Ivanovec (naselje koje pripada općini Čakovec, 2-3 km od centra grada)
 - IV. Kuršanec (naselje koje pripada općini Čakovec, 10 km od centra grada)
- Trnava (kanal)

DODATAK 1

• Shematski prikaz udruga i nevladinih organizacija po lokalitetima spomenutih za vrijeme grupnih intervjua u Čakovcu

DODATAK E

Studija o društvenom kapitalu – izvještaj s terena

METODA

Istraživanje se temeljilo na *ad hoc* kvantitativnoj anketi, kroz kućne intervjue licem-u-lice. Ispitivači su bili visoko kvalificirani Hendlorovi suradnici. 25% rada svakog ispitivača bilo je kontrolirano prema ICQS-u (Interview Control Quality System), a također je bila kontrolirana i kvaliteta svih faza istraživačkog procesa prema ISO 9001: 2000.

UZORAK

- Reprezentativni uzorak građana u Čakovcu (N=439) i Donjem Miholjcu (N=161)
- Postupak nasumičnog smjera i odabir prema datumu rođenja
- Muškarci i žene (udio prema rodu, 50:50)
- Dob 18+
- Roditelji (ženska glava i/ili muška glava u kućanstvu) su bili podijeljeni 50:50 - muškarci: žene.

POSTUPAK UZORKOVANJA

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine, Čakovec ima 30.455 stanovnika u 9.603 kućanstava. Donji Miholjac ima 10.265 stanovnika u 3.464 kućanstava. Prosječno kućanstvo u Čakovcu ima nešto više osoba od onoga u Donjem Miholjcu (3.17 vs. 2.96). Uzorak je definiran nasumičnim odabirom adresa/ kućanstava i nasumičnim odabirom ispitanika (član kućanstva stariji od 18 godina). Prvi korak bio je nasumičan odabir početnih točaka za obilazak na svakoj lokaciji. Drugi korak bila je odluka koje kućanstvo odabrati koristeći metodu nasumičnog obilaska, a člana kućanstva koji će biti intervjuiran odabran je prema datumu rođenja.

Ispitanici su krenuli s odabrane početne točke – s određene adrese, nasumično odabrane kompjuterskim generiranjem. Tablice su napravljene prema popisu početnih točaka, kao i struktura uzorka temeljena na veličini naselja (kako za Čakovec tako i za Donji Miholjac).

PILOT PROJEKT

Prva faza pilot projekta bili su in-house (interni) pilot projekti gdje su početni komentari prikupljeni od ispitanika s područja Zagreba. Potom je pilot projekt proveden u području anketiranja. Ukupno je održano 2 in-house (interna) pilot projekta i 8 pilot projekata licem-u-lice u Čakovcu (N=6) i Donjem Miholjcu (N=2). Komentari koji su sakupljeni u pilot projektu uvršteni su u upitni listić. Rad na terenu trajao je 2 tjedna.

Kako bi održali 600 intervjua, ispitivači su ukupno morali obići oko 2.000 kućanstava; stoga je broj onih koji su odbili bio 1.438.

Nakon što su ispunjeni upitni listići vraćeni, obavljena je detaljna kontrola kvalitete svih upitnih listića, a 25% upitnika po svakom ispitivaču prekontrolirani su tako da je svaki ispitanik bio ponovno kontaktiran tjedan dana nakon održavanja intervjua. Nije bilo odstupanja.

DODATAK F

STATISTIKA U OVOM IZVJEŠTAJU

Ovaj izvještaj namijenjen je širokoj javnosti tako da su statistička objašnjenja svedena na minimum.

Izrazi korišteni u ovom izvještaju, a koji neće biti poznati mnogim čitateljima uključuju slijedeće:

Aritmetička sredina: mjera središnje tendencije koja se izračunava tako da se suma rezultata podijeli s brojem ljudi u uzorku (ponekad se to zove prosjek).

Mod: vrijednost u raspodjeli koja se najčešće pojavljuje.

Medijan (Srednja vrijednost): središnji rezultat u raspodjeli.

Standardna devijacija: mjera disperzije raspodjele. Općenito gledajući, što je veća standardna devijacija to je veća disperzija raspodjele. Dvije trećine rezultata bit će unutar jedne standardne devijacije u normalnoj raspodjeli.

Statistička značajnost: vjerojatnost da se rezultat dobije slučajno je jedan naprama dvadeset ili manje.

Test za statističku značajnost: tehnika kojom se izračunava vjerojatnost slučajnog dobivanja rezultata.

T test: test za statističku značajnost gdje je jedna varijabla temeljena na nominalnoj ljestvici (kao što su Donji Miholjac i Čakovec), a druga je interval (kao što su članstvo u dobrovoljnim udrugama).

Analiza osnovnih komponenti: statistička tehnika, koja je dio faktorske analize obitelji, kojom se istražuje postoje li temeljni uzorci koji objašnjavaju varijacije u podacima, koristeći što manje komponenata kako bi se objasnilo odstupanje.

Varimax faktor rotacije: tehnika kojom se rotiraju koordinate kako bi se bolje razumjele osnovne komponente.

DODATAK H

Raspon problema uzrokovanih podjelama na dva lokaliteta

Regija	Aritmet. sredina Statistik	Standardna devijacija Statistik	Asimetrija Statistik	Kurtosis Standardna pogreška			
					Standardna devijacija pogreška	Asimetrija Statistik	Kurtosis Standardna pogreška
Čakovec	1. Razlike u obrazovanju	1.22	1.24	1.87	0.12	3.20	0.23
	2. Razlike u posjedovanju zemlje	0.87	0.98	2.04	0.12	5.65	0.23
	3. Razlike u imućnosti/materijalno vlasništvo	1.62	1.45	1.37	0.12	1.10	0.23
	4. Razlike u socijalnom statusu	1.57	1.53	1.31	0.12	0.81	0.23
	5. Razlike između muškaraca i žena	0.57	0.85	2.60	0.12	9.61	0.23
	6. Razlike između mlađih/ starijih generacija	1.05	1.14	2.05	0.12	5.05	0.23
	7. Razlike između dugoročnih recentnih stanovnika	0.59	0.88	2.20	0.12	6.27	0.23
	8. Razlike u pripadnosti političkim strankama	1.12	1.40	1.81	0.12	2.90	0.23
	9. Razlike u vjerskim uvjerenjima	0.65	0.91	2.72	0.12	10.54	0.23
	10. Razlike u etničkoj pripadnosti	0.54	1.03	3.11	0.12	10.91	0.23
	11. Različita iskustva za vrijeme rata	0.65	0.88	2.33	0.12	7.51	0.23

Važeće N (s obzirom na listu)

Donji Miholjac	1. Razlike u obrazovanju	1.13	0.76	4.03	0.19	17.56	0.38	
	2. Razlike u posjedovanju zemlje		1.33	0.93	2.89	0.19	8.78	
	3. Razlike u imućnosti						0.38	
		materijalno vlasništvo	1.76	1.76	1.22	1.52	0.19	1.46
	4. Razlike u socijalnom statusu		1.61	1.24	2.04	0.19	3.49	
	5. Razlike između muškaraca i žena		0.69	0.68	2.16	0.19	11.67	
	6. Razlike između mladih/ starijih generacija		1.06	1.07	2.23	0.19	6.31	
	7. Razlike između dugoročnih recentnih stanovnika		0.88	1.05	2.66	0.19	9.40	
	8. Razlike u pripadnosti političkim strankama		1.17	1.12	2.08	0.19	4.60	
	9. Razlike u vjerskim uvjerenjima		0.66	0.77	2.51	0.19	11.83	
	10. Razlike u etničkoj pripadnosti		0.63	0.68	1.83	0.19	7.20	
11. Različita iskustva za vrijeme rata		1.03	0.83	2.12	0.19	7.36		

DODATAK I

BIBLIOGRAFIJA

- Bell, D (1975)**, 'Ethnicity and Social Cleavage', u Nathan Glazer i Daniel Moynihan (ur.) *Ethnicity*, Cambridge: Harvard University Press.
- Dowley, K. M. i Silver B. D. (2002)**, 'Social capital, ethnicity and support for democracy in the post-communist states', *Europe-Asia Studies*, Vol. 54 (4), str. 505–527.
- Gagnon, V. P. (2002)**, 'International NGOs in Bosnia-Herzegovina: Attempting to Build Civil Society', u Sarah E. Mendelson i John K. Glen (ur.), *The Power and Limits of NGOs*, New York: Columbia University Press str. 207–51.
- Krishna, Anirudh (2002)**, *Active Social Capital: Tracing the Roots of Democracy and Development*, New York: Columbia University Press.
- Narayan, D ET AL (2000)**, *Can Anyone Hear Us? Voices of the Poor*, New York: Oxford University Press.
- Richter, J. (2002)**, 'Russian Woman's Organisations', u Sarah E. Mendelson i John K. Glen (ur.), *The Power and Limits of NGOs*, New York: Columbia University Press str. 54-90.
- Varshney, A. (2001)**, *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India*, New Haven: Yale University Press.
- Warren, M. E. (2001)**, *Democracy and Association*, Princeton: Princeton University Press.
- Woolcock, M. (1998)**, 'Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework' u *Theory and Society*, vol. XXVII, no. 2, str. 151-208.
- World Bank, ECSSD (2002)**, *Bosnia and Herzegovina: Local Level Institutions and Social Capital Study* (Svjetska banka, Studija institucija lokalnog nivoa i društvenog kapitala)

Nacionalna
zaklada za
razvoj civilnoga
društva